

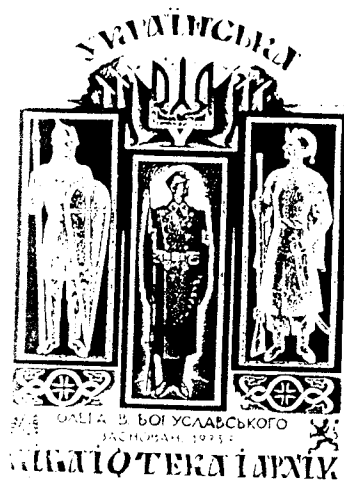
Проф. В. ГРИШЕО
Инж. М. БАЗЛЕВОВСКИЙ †
Проф. П. КОВАЛИВ

ВЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ
|
ЙОГО ТВОРЧИСТЬ

VIACHESLAV LYPYNSKY
AND HIS WORKS

БУЛАВА
Нью-Йорк 1961.

Проф. В. ГРИШКО
Інж. М. БАЗІЛЕВСЬКИЙ †
Проф. П. КОВАЛІВ

ВЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ

|

ЙОГО ТВОРЧІСТЬ

VIACHESLAV LYPYNSKY
AND HIS WORKS

diasporiana.org.ua

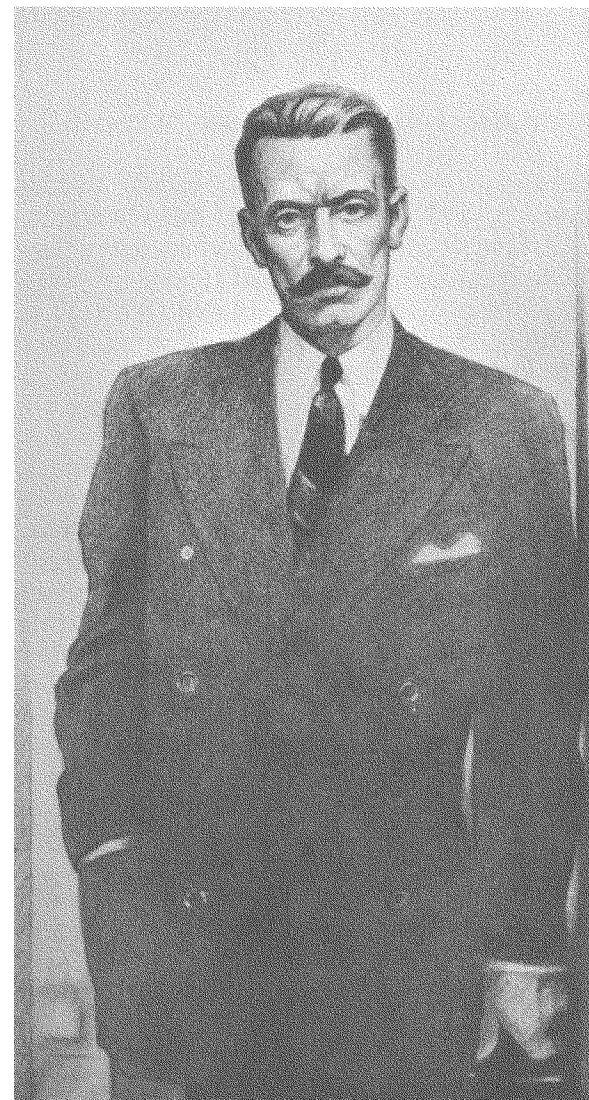
БУЛАВА
Нью-Йорк 1961.

ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ПАМ'ЯТИ:

*Філософа, Соціолога, Історика,
Творця Української Державницької Ідеології
Беликого Патріота Землі Української,*

ВЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО

В 30 Річницю Його смерті.

Вячеслав Липинський
* 1882 — † 1931

I.

Стислий життєпис В. Липинського

В'ячеслав Липинський походить з мазовецької земельної шляхти, одна лінія якої ще в XVI ст. прозивається ім'ям своєї гніздової посілости в землі Нурській „*de antiqua Lipiny*” та в початках XVII ст. виходить в Україну й осідає на Поділлі. Батько В'ячеслава, Казимір, оселюється на Волині, де по своїй матері з шляхетського Волинського роду Бечковських одідичує село Затурці. Саме в Затурцях, Володимирського повіту, у спольщеній родині Липинських, Казимира і Кляри з Рокицьких, 17 квітня (н. ст.) 1882 р. народився В'ячеслав і тому виховується він у душі польської культури і традицій. Одначе родина Липинських була немов одним із островів серед етнічного й етнографічного українського моря, що мусіло вплинути на формування молодій душі В'ячеслава.

Спочатку вчиться В'ячеслав у Житомирській гімназії, згодом переноситься до Луцької, а ще пізніше до першої гімназії в Києві. І ось серед української стихії в Києві молодий спольщений шляхтич Липинський чує себе українцем. Поруч з існуючою польською учнівсько-гімназіальною корпорацією він засновує український гімназіальний гурток з одних римо-католиків. З уваги на те, що цей гурток попадає в гострий конфлікт з польським, Липинський шукає українських елементів серед зросійщеної православної молоді та кидає клич об'єднання польської корпорації разом з українською в єдиній гімназіальній громаді за територіальним принципом, принципом, що пізніше відіграє таку колосальну роль в його державницькім світогляді.

Сама по собі, згідно з його наукою, територія в динамічно-політичній розумінні — ніщо; **свідомість** своєї території перетворює її в активну порушуючу політичну силу. Звідси, зі **свідомости** своєї території родиться патріотизм: любов до своєї землі, до Батьківщини. В основі бут-

тя і могутності держав все лежить за Липинським **свідомість** своєї території — **патріотизм**.

В протилежність до патріотизму, сучасний соціалізм і націоналізм є поняттями нетериторіяльними. В їх основі лежить не **свідомість** території, Батьківщини, а **свідомість** почуття спільноти з людьми одної кляси — у соціалістів, чи **свідомість** племінної, мовної єдності, хоч би і на чужій території — у націоналістів. В їх основі лежить **свідомість** антагонізму, ненависти (а не любови й братерства) до людей іншої кляси і стану, чи до чужого племені, хоч би і на своїй території, що в висліді дає **руїну території, землі, Батьківщині**. Ця засаднича теоретична теза зустрілася в політичній практиці з осудом Липинським активно пропагованого донедавна гасла: „Україна для українців”. Справді, уважна обсервація факту творення на наших очах, хоч би тільки американської, нації, ступнево схиляє українців до ревізії того політичного гасла.

На Київському з'їзді польських гімназіяльних осередків в 1901 р. Липинський пропонує, як засаду об'єднання учнівської молоді, прийняти принцип не віроісповідний і не національний, а **територіяльний**. Пропозицію Липинського з'їзд відкидає і Липинський разом зі своїми однодумцями покидає З'їзд та остаточно пристає до українського національного табору. Ось так за прикладом Шептицьких, Антоновича, Михальчука, Гознанського, Свенцицького, Рильського, д-ра Юркевича, графа Тишкевича, Б. Ярошевського і багатьох інших Липинський навіки зв'язує себе з українством ще в гімназіяльні роки, чим практично виправдує свою пізнішу теоретичну тезу, **що як українська спольшена провідна верства, так і українська обмосковлена верства можуть додатньо прислужитися для української державности**. Та проблема не втрачає своєї **вічної актуальности і сьогодні**, коли вже еміграційне українське суспільство б'ється над рецептами, чи і як використати осоветизовану „шляхту” — советську провідну верству — українського походження. У цім питанні голос Липинського може бути вирішально-директивним.

Однак, між приходом до українства, скажім, Антоно-

вича і Липинського існує величезна різниця. Всім добре відома знаменита „Сповідь” Антоновича. В ній В. Б. Антонович подає мотиви свого переходу від польського національного табору до українського. З них видно, що Антонович одірвався від свого стану, в якому зростав, лишив його, відмовившись від нього і влився в українську стихію як одиниця, так би мовити, деклясована. Не те з Липинським. Останній ні на хвилину свого стану не кидає, не рве з ним зв'язків, продовжує жити і працювати разом з ним, стараючись повернути цілий стан на свій обраний шлях. Цю обставину найкраще вияснив сам Липинський в словах: „Ви знаєте, що од мого стану, од братів моїх, мене не відірвете ніколи. Ви знаєте, що до України йшов я від самого початку і досі не викиднем, не одинцем, а разом зі своїми, з своїм станом”. (Листи до Братів-Хліборобів, Передмова ст. XXX).

Ще в ті гімназіяльні часи Липинський увійшов був в тісний контакт з тодішнім студентом Київського університету, а пізніше мужем славної поетеси Лесі Українки — Климентієм Васильовичем Квіткою. В дев'ятисотих роках у Києві існував відомий український сальон М. Требінської, куди впроваджено і молодого Липинського. Там він перебував в оточенні українського Олімпу — Ореста Івановича Левицького, Євгена Чикаленка, М. П. Василенка, В. Доманицького, Русових, М. В. Лисенка, Заньковельської, Саксаганського і ін. Зокрема в цьому сальоні треба шукати закріплення української національної свідомости молодого Липинського. Вияснення впливу цього Олімпу на формування душі Липинського могло б багато кинути світла на деякі сторінки його світогляду.

Військову службу в російському війську відбуває Липинський в драгунськім Рижськім полку, стаціонованим тоді в Крем'янці, в Україні. Відбувши військову службу, студіює на Краківському університеті агрономію, а згодом історію й соціологію, яких студії закінчує в Женеві. У часі університетських студій переглядає магнатські родинні архіви й бібліотеки, вибирує нові цінні історичні матеріали, на підставі яких пізніше пише неперевершені історичні праці.

Після закінчення університетських студій не пориває зі своєю клясою хліборобів-продуцентів, не деклясується а практично господарює в одіиченім хуторі Русалівських Чагарах на Уманщині, хоч серйозно цікавиться історичною проблематикою. Там створює він свою дорогоцінну бібліотеку, зберігає і накопичує архівні матеріали, творить документальну базу для сповнення своєї мрії — написання „Історії України” з державницької точки зору. У початках революції 1917 року вся бібліотека й рукописи — результат п'ятнадцятирічної праці — згоріли разом з домом. Селянина Левка Зануду, який у відсутності Липинського оберігав цю бібліотеку від „злих і темних людей”, було вбито. Пам'яті цього селянина Липинський присвячує свою працю: „Україна на переломі” та тепло згадує його в ній і поміщує його фотознімку за титульним листом згаданої праці.

Господарюючи на хуторі й працюючи на землі, Липинський не кидає і творчого пера, з-під якого виходять організовані ним для хліборобів відчити, публіцистичні статті, редаговані ним журнали та історичні праці. У тім періоді Липинський обдаровує українську суспільність своїми історичними розвідками: „Данило Братковський, суспільний діяч і письменник ХУІІ ст.”, „Генерал артилерії Великого Князівства Руського (з архіву Немиричів)”, „Аріяньський соймик у Киселині на Волині в маю 1638 р.”

Року 1909 появляється його славна праця „Szlachta na Ukrainie, udział jej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów”.

Ця книжка бере свій початок з відчиту, читаного Липинським в 1908 році на зібранні уманських дідичів і опісля повтореного ним в Києві і Луцьку.

Саме в тім часі Липинський співредагує тижневик під назвою „Przegląd Krajowy” Тут, як і в київським українським органі „Рада”, Липинський друкує цілу низку своїх статей. Праця над ними ще жде свого дослідника.

У тому самому часі Липинський пише дві історичні монографії про Михайла Кричевського — козацького полковника, найвидатнішого хмельничанина і „Два моменти з історії пореволюційної України”. У 1912 р. Липинський видає в польській мові свою знамениту книгу „Z dziejów Ukrainy”, яка містить ці обидві монографії. Ця книга, на жаль, і досі не діждалася українського перекладу.

Наукова праця не перешкоджає Липинському живо інтересуватися і політично-українським життям. Він нав'язує контакт з тодішніми емігрантами з Великої України, бере участь в нарадах, що відбувалися у Львові ще в 1911 році. У висліді тих нарад пізніше було зорганізовано першого видання „Союз Визволення України”. Участь і ролія Липинського в цім ділі також чекає свого дослідника.

За видатні заслуги на полі науки обрано В'ячеслава Липинського саме в соті роковини з дня народження Шевка, в березні 1914 року, дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

З вибухом першої світової війни, покликаний, як старшина резерви до війська, бере участь у східно-прусській кампанії в складі армії ген. Самсонова. Там поранений, до того й перестуджений в часі перепливання одного з мазурських озер, дістає звільнення з фронтової служби і придїлення до резервової кінноти в Дубні, потім в Острові, врешті в Гдєлтаві, де й застає його революція з 1917 р.

У Полтаві Липинський близько стояв до Українського клубу, часто відвідував пречудову українську бібліотеку Панааса Мирного та любив бувати в українського вченого Вадима Щербаківського, що мешкав тоді в двох прегарно оздоблених і декоративно устаткованих, в суворо українському стилі, кімнатах.

З початком революції Липинський почав творити українське військо, зорганізував Українське Військове Товариство, був товаришем голови „Військової Української Громади” в Полтаві, уряджував військові паради своєї частини в Полтаві на площі перед Соборною церквою. На його прохання дозволити йому розгорнути свій військовий загін в ширшу військову частину, на жаль тодішня українська влада наказала йому розпустити його загін. Тоді ж Липинський організує хліборобські консервативні еле-

менти Полтавщини, прилучається до української партії хліборобів-демократів, яку zorganizували відомі брати Шемети, пише для неї самостійницьку програму, активно працює в цій середовищі, перебуваючи в опозиції до тодішньої української влади. По проголошенні Гетьманом всієї України, Отамана військ українського вільного козацтва і донедавна командира першого українського корпусу генерала Павла Скоропадського на Всеукраїнському з'їзді хліборобів-власників, Липинський включається до державної роботи і працює на відповідальному пості посла і повновласного міністра Української Держави у Відні. Тут з його іменем зв'язаний зокрема обмін ратифікаційними грамотами Берестейської угоди, підписаними з одного боку Гетьманом України, а з другого — царем Болгарії, султаном Туреччини та імператором Німеччини. На пості посла лишається Липинський і за часів Директорії, та після гелосної історії з Болбочаном подався в червні 1919 р. до дімісії і лишився на еміграції.

Повернувшись до наукової діяльності в 1920 році, друкує свою епохальну працю „Україна на переломі”, як замітки з історії українського державного будівництва в XVII стол. Одночасно веде й політично-організаційну та ідеологічну працю по лінії відновлення й закріплення Гетьманського Руху. Від 1919 р. до осені 1926 року мешкає в Райхенау біля Семмерінгу в Австрії, де й не покидає провадити господарство — пташину ферму, що була єдиним засобом існування. В цей час пише брошуру „До українських хліборобів” та виносить на своїх плечах неперіодичний збірник „Хліборобська Україна”. Продовж 1920-1925 років вийшло її п'ять збірників. Там Липинський і друкує свої славнозвісні непроминального значення „Листи до братів-хліборобів”, які 1926 року випускає ще й окремою книгою. Коли на віденському ґрунті української еміграції організується в 1921 р. Український Вільний Університет, Липинський бере участь і тут, як професор УВУ разом з ученими такого формату, як Грушевський, Колесса, Дністрянський і другими.

Року 1925 Липинський випускає в світ книжку, що є

окрасою історично-релігійної літератури. Це: „Релігія й Церква в історії України” та друкує клясичну відповідь на статтю Є. Чикаленка „Де вихід” під назвою „Покликання „варягів” чи організація хліборобів?”

В 1926 році обнімає катедру історії української державности в Українському Науковому Інституті в Берліні, **заснованому заходами Гетьмана Павла**. Перед обняттям цієї катедри Липинський писав: „Не знаю, чи наукова праця в Інституті дасть мені змогу поділити свої сили так, щоб їх вистачило і на закінчення одних „Листів”. Можливо, що зростаюча недуга на це не дозволить і що книга ця не буде мати продовження”. (Передмова до „Листів”. Ст. XLVIII). Як відомо, книга та так і осталась нескінченною. З Берліну Липинський за станом здоров'я вневдовзі переїздить до тихої місцевості в Австрії біля Грацу, в Бад-егг. Тепер уже пише переважно публіцистичні статті та веде листування. Тут його організм підточує давня з часів перестуди в Мазурськім озері недуга легенів, яку супроводжає ще й надто хворобливий стан нервового подразнення. Липинський знав про своє лихе здоров'я, що сухоти скоро зведуть його в могилу, знав від зближеної і втаємниченої людини, що була його особистим другом ще з гімназіяльних часів — Бориса Павловича Матюшенка — лікаря за фахом. Б. П. Матюшенко — кол. есдек, що головним винуватцем занепаду української державности назвав українську соціал-демократію. Це зізнання він робив відомому ученому В. М. Щербаківському. Знаючи про близьку смерть, Липинський швидко занепадав на здоров'ї, донищував нервову систему і смертельно жахався перспективи впасти в летаргію. Тому просив свого товариша Матюшенка дати йому обітницю: перед опущенням в могилу його останків проколоти йому серце, щоб бува не опинитися живим в могилі. Матюшенко змушений був обітницю зложити. 14 червня 1931 р., в 49 році життя в санаторії Вінервальд під Віднем відстукало останній удар наболіле серце і закрилася вікопомна книга життя великого українського історика, мислителя й державника — В'ячеслава Липинського. Повідомлений про це Б. П. Ма-

тешенко поспішав з Праги, щоб виконати зложену обітницю. Однак, розтин тіла, переведений місцевим лікарем, зробив сповнення обітниці непотрібним. Тлінні останки цього Великого Українця спочивають в рідних Затурцях, в Українській Землі.

Таким представляється найстисліший біографічний нарис цього, щедро обдарованого здібностями, Сина України та одночасно й нещасливого, як є нещаслива, обдарована багатством і квітами, сама Україна.

II.

Загальна характеристика творчості В. Липинського

Подати оцінку творчості В. Липинського вкоротці, бодай телеграфічним стилем, є рішуче неможливо. Вивчати спадщину В. Липинського треба роками при умові наполегливої праці багатьох людей, — а викладати її треба щонайменше на протязі часу університетських дисциплін. Його спадщина є такою науковою фортецею, яку легкими кавалерійськими наскоками не взяти. Сьогодні обмежимося загальною характеристикою творчості Липинського, щоб перейти потім лише до деяких сторін його діяльності. У своїй творчості Липинський здебільшого оригінальний, самобутній. В цілій українській науці не знаємо вченого, що міг би зрівнятися з ним щодо неповторності.

Липинський не переймає ані філософії, ані стягнених з чужого поля ідей і концепцій, як не є носієм викривленого світогляду більшості сучасного йому українства. Липинський не пливе бездержавницьким річищем української науки, а протиставить їй всю силу творчого генія. Для утвердження нації в її предковичних кордонах, Липинський вийшов на прог з загосподареним в науці атеізмом, матеріалізмом, чистим раціоналізмом, псевдодемократизмом і плебейством та вибирав окремі цеголки власнодержавницьких традицій, створюючи під охороною хреста й меча.

В цілях боротьби з недержавницькими філософічними основами української сучасности, Липинський пориває зв'язки з ними, закладає потужні підвалини нових концепцій з вічно тривалих вартостей, а не дочасних і мінливих. Липинський розгортає нові шляхи, творить нову епоху не тільки в українській науці. Він відкриває нову правду, освітлює новим прожектором цілий процес не лише українського буття. В постаті Липинського маємо мислителя світового формату. Його спадщина є окрасою і світової науки та одночасно набутком скарбниці духа Української Землі. Неповторністю та оригінальністю своєї творчості Липинський відвоював собі незступне місце в Пантеоні діячів української й світової культури, науки й політики. Сьогодні ширші кола української суспільности й поза нею ще не вкусили плоду й не мають сил злетіти на верхів'я мислі цього українського мислителя. Однак цей титан думки уже має десятки тисяч вірних і беззастережних визнаувців його, число яких безупинно йде вгору. Всепокоряюча сила його вчення і магнетизм його мислі все більше з'єднують йому симпатії серед кіл національної еліти, а часом ставлять на коліна самозакоханих його противників, які зізнавались і зізнаються в убогості гордині свого духа. Наука Липинського в поході. Липинський перемагає. Загони визнаувців і послідовників його на всіх континентах докладають сил, щоб правда вчення Липинського уже незабаром тріумфувала на предковичних Українських Землях і поза ними.

III.

Джерела творчості Липинського.

Кілька слів про джерела творчості Липинського, які (джерела) власне складаються на оригінальність і неповторність його духа.

Наукова спадщина Липинського, бодай в галузі національної соціології має свої, особні джерела, що зросли не з законів книжної „науки” розвитку суспільства, не з літератури, а з національної ірраціональної стихії, з суб'єктивного хотіння, з крові серця мешканця України. Українсь

ка нація, на думку Липинського, не може бути сотворена на основі перечитаних, навіть мільйонів, наукових соціологічних розвідок. Бо без наявності „в собі, в крові свого серця” отого ірраціонального суб'єктивного хотіння своєю нацією творити, одні „об'єктивні наукові закони нам стати нацією не допоможуть”, бо „спрепарувати” оте ірраціональне хотіння, що, розвиваючись, переростає у „свідому себе волю і в активну силу”, не зможуть. „Святого вогню захоплення певними соціальними образами-ідеалами не можна сотворити наукою”, бо то — як учить Липинський — є сфера ірраціонального стихійного. На думку Липинського, всі намагання сотворити українську націю одною матеріялістичною пропагандою (на взірць — десятиною) є безпідставні і марні.

Враховуючи і вагу матеріяльної сили в політичній праці над розбудовою нації, Липинський особливо наголошує і підносить значення ірраціональної сили, надавши їй ваги націотворчого фактору. Ірраціональне суб'єктивне хотіння творити націю, за Липинським, перетворюється в порушуючу, динамічно-активну силу, стає вірою, ідеєю, внутрішнім горінням, без яких нації не творяться. В основі нації — твердить Липинський — лежать інстинктивні, не-свідомі, стихійні, ірраціональні первні, які він окреслює словами — містичне ядро, що становить „душу” нації. Звідси й дефініція нації у Липинського носить перш за все, психологічне розуміння. „Коли в данім етнографічно-відміннім колективі містична ідея нації не існує, хоч би в найпримітивнішій стані... то „доказати” національну окремішність такого колективу раціоналістичними „ученими” доказами, „видавництвами і школами” усвідомити національно такий колектив неможливо... І тільки тому, що ми маємо ще трохи оцієї недонищеної нашої історією „стихійної свідомості”, ми можемо стати модерною європейською нацією” — навчає Липинський (Листи... ст. 85). Отже, не з науки, раціонально виведених, об'єктивних соціальних законів зросла соціологічна спадщина Липинського.

Наукова спадщина Липинського і в галузі науки про Українську Державу також має цілком інші джерела, що

впливають не з концепцій науки про державу, не з літератури і книжок, тільки зі стихійного хотіння самого населення, історично замешкалого в Україні. Звідси виросла теза Липинського: нації, яких ідея державна переховується виключно в книжках, є засуджені на смерть. Схоронення духа нації — державної ідеї України Липинський шукає не в літературі, а деінде. „Стративши свою державу, життєздатна нація зберігає себе в родині, стані, класі. Туди, в ці найміцніші твердині, одходить по руїні держави одиниця. Там зберігається по руїні дух нації — її ідея державна” — вчить Липинський (Вступне слово до „Листи до Братів-хліборобів,” ст. XXXI). В цей спосіб Липинський виводить і державну ідею з духа стихійно-ірраціональних первнів одиниці. Вагу і значення ірраціональної сили Липинський вперше підносить на ступінь державно-творчих факторів.

Вся штука будови і зберігання держав, — каже він, — лежить в умінні керувати існуючими вже інстинктами і хотіннями. Липинський навчає, що без самопосвяти, без ідейності, без горіння, без вірності і лицарськості — одною раціоналістичною калькуляцією, чи проектами матеріяльної заінтересованості — держави не творилися. Звідси виріс, найдений для нас Липинським, політичний девіз: „якщо хочемо України, мусимо zorganizувати перш за всього „великий хрестовий похід Духа на українське пекло тілесних пристрастей та хаосу матерії”. Липинський наголошує рішучу потребу посідання високої індивідуально-моральної вартості провідною верствою, яка хоче творити державу. Він скеровує нас до колишньої козацької старшини, „що газет тоді не маючи, живим словом про свої діла і заміри лицарські оповідали, про них думи складали, а народ весь український через своїх оборонців-козаків ті думи старшинські підхоплював, далі в степи широкі ніс, з ними голови за Україну клав, пам'ять тих, кого він за честь, за відвагу, за мораль лицарську шанував і за провідників нації вважав, у пам'яті своїй неграмотній і по цей день заховав”... (Листи... ст. 18).

Ствердивши в своїх „Листах”, з болем у серці, що всі останки тої віри, відваги, завзяття, лицарства і чести „сьо-

гольні зрозходили і прогендлювали”, Липинський звертається з трепетно сакраментальним запитом: „Де ви, сучасна старшина українська, що новітньою зброєю духа — пресою й книжкою — володіючи, силою свого духа нову віру українську творите? І яку нову думу вашу сучасний грамотний народ український прочитавши та діла ваші побачивши, за **свою прийме** і з нею голови свої на боротьбу, на смерть за Україну понесе?... (Листи... ст. 19)

Як бачимо, спадщина Липинського в ділянці науки про побудову держави прокладає нові стежки до ірраціональних джерел і до животворчої віри. „Україна існувала доти — навчає Липинський — доки ця віра жива була, доки вона людей на діла й на жертви підіймала”.

Яка тут різниця глибока різниця в засаді між нашим велетнем Липинським і тими, які мріють будувати Українську Державу тільки на тілесних пристрастях, на заялужених репетках: на апеляції до шлунку та живоотно-матеріалістичних інстинктів українських мас. Не з цих земних інстинктів зродяться святий вогонь віри в ідею, самопосвята, відвага й завзяття, висока лицарська мораль, честь, ідейний порив, без яких на жертви за Україну жадної людини не підняти.

Не з трафаретних формул заучених теорій про державу, виведених раціональним методом, зросла державницька спадщина Липинського.

Сам Липинський з граничною ясністю усвідомлював джерела свого власного творчого духа, коли зазначав: „Дякую Богові, що маю в собі **кров** тих, що сотворили саму ідею, само поняття політичне сучасної нашої України. Щасливий я, що з **кров'ю** предків одідичив **вроджений, інстинктовний** нахил до українства — до боротьби за свою владу на своїй Землі. І тішуся врешті, що свідомости української не треба було мені черпати з **книжок**, доходити до неї шляхом **раціоналістичним...**” (Вступне слово до „Листи до Братів-хліборобів”, ст. XXIX. Підкреслення наші).

Наукова спадщина Липинського і в галузі історичної науки має також особні свої джерела. Ця спадщина зросла не з сучасної Липинському історіософії, не з відлитої накопчених формул історичної науки. Існуючу історіософію Липинський лишив на боці, а занурився в саму історичну дійсність минулого, в реальне українське життя, звернувся до досвіду **предків** українських поколінь, що самі творили історію, до духа українського чорнозему, до традицій Української землі, в віках одідичених і свято охоронюваних одвічними лицарями плуга й меча нашої Батьківщини. Липинський черпав історію з тих історіографічних і літописних джерел, **де знаходив безпосередній голос крові й інстинкту самооборони наших предків**

„Відомо, що навіть найкращі підручники історії для нижчих, середніх, вищих і найвищих шкіл ще нікого в світі історії не навчили. Бо історії, як дивитись на неї, як на „учительку життя” — не можна навчитись: її треба в **своїй крові, в своїй традиції і у своїй культурі** мати” — звучить, як слово біблійного пророка, наука В. Липинського. (Листи... ст. 77 Підкресл. наші)*)

До Липинського ніхто не добирався в сферу цих джерел, значною мірою ірраціональних, і не піднісв їх на ступінь націо- і державотворчих факторів. Тут є Липинський неповторний і самобутній.

Ось так ми підходимо до проблеми світогляду Липинського, яким пронизана вся його спадщина і в галузі соціології, і державного будівництва, історії, ідеологічної і практичної діяльності. Світогляд Липинського становить суцільну єдність, неподільну систему поглядів в усіх галузях від практичної до теоретичної, його творчості. Трудно знайти іншу постать серед мужів науки, що в своїй многогранній діяльності невгнато керувалася б суцільним

*) Останнього постуляту Липинського не узглядив автор книжки: „Вячеслав Липинський ідеолог Української Трудової Монархії”, Торонто, 1951, думаючи, що на історичні праці Липинського мала вплив польська історіографія, стисліше, т. зв. „Станчиківська Школа”. Думку цю Автор кидає без доказів, а як така, вона є голословна і не наукова.

способом мислення. Сам Липинський називає свій світогляд органічним, що не складається з мішанини „цитат з недочитаних книжок, а виростає він з нашої минувшини, з цілого нашого життя”. (Передмова до „Листів”. Ст. XLVII-XLVIII) А на споді, в самому підложжі його світогляду, лежить християнська релігія. Липинський був глибоко релігійною людиною. Релігію, віру в Бога, Липинський поклав в основу розбудови нації і держави, релігію розглядав, як основний націо- і державотворчий фактор. Це одинокий і єдиний вчений свого часу, що релігію і церкву підносить на аванпост в житті народів. Він відновлює союз науки і релігії, знання і віри, держави і церкви. В далекому минулому цілокупне життя народів, в тому числі і культурне, розвивалось під знаком релігії. Віра тоді домінувала над знанням, релігія над наукою, Церква над державою.

Наступний етап позначився змаганням за пріоритет цих факторів: віри й знання, релігії й науки, Церкви й держави. Змаг цей завершився емансипацією знання від віри, науки від релігії, держави від Церкви. Відбувся своєрідний розподіл сфер. Церква заопікувалася вірою, релігією; держава — знанням, наукою. Поміж Церквою і державою утворився певний незтралітет, супроводжуваний індефентизмом (на практиці це дало відділення Церкви від держави), що закінчився зрештою ворогуванням, а подекуди і жорстокою боротьбою не на життя, а на смерть.

Липинський прийшов в українську науку тоді, коли в ній панував індефентизм до релігії, перемережаний скептицизмом, а навіть, духом заперечення, нігілізму, коли наука і релігія були в конфлікті. Цей конфлікт на полі ідеології науки знайшов своє відображення в боротьбі двох світоглядних систем: матеріалістичної та ідеалістичної. Українська наука, що перебувала під знаком скептицизму до релігії, легко далася звернути в бік матеріалістичного світогляду, що поволі, в час приходу на науковий форум Липинського, потужно організував її і всебіжно загосподарився в ній, угніздився. І ось тут, в світлі боротьби з матеріалістичним світоглядом в галузі української на-

уки роля Липинського не оцінена. Липинському першому з українських вчених двадцятого століття належить честь стати в обороні ідеалістичного світогляду. Липинський бере під захист віру від знання, релігію від науки, Церкву від держави. Липинський перший виношує ідею співжиття чи союзу знання і віри, науки і релігії, держави і Церкви. Ідея ця стала змістом світогляду Липинського, в підложжі якого не випадково знайшлася віра, релігія. На цій основі Липинський перевів ревізію ієрархії моральних вартостей, видвигнувши гасло: Бог, Гетьман, Україна, розмітивши ці вартости так, що творення України, як держави, починається від Бога і здійснюється через першого слугу народу — Гетьмана II. В цій формулі ієрархії моральних вартостей практично здійснюється ідея співжиття віри і знання, релігії і науки, Церкви і держави.

Пропагована Липинським зана формула обов'язку громадянина віддавати кесарево кесареві, а Боже Богові, як і проблема відносин поміж собою Церкви і держави, опрацьована у спеціальній його праці: „Релігія і Церква в історії України”, лежать в площині тієї ж ідеї відновлення союзу (а не заперечення і не підкорення) Церкви і держави, релігії й науки, віри і знання. Липинський жергвенно попрацював, щоб доказати, що держави творяться не у війні, а в союзі з Церквою, науки просперують в союзі з релігією, з християнською моралю і чеснотами, а знання все супроводжується вірою (без віри, навіть Америки не відкрито). Вся культура людства, як християнська, так і поганська, у всіх народів зростала з віри, релігії. Так було в античному світі, в середовіччі і нових часах за всіх суспільно-економічних укладів, рабовласницького, феодального, капіталістичного. Цієї обставини не обминути і квазі-соціалістичному укладові, де з ідей соціалізму твориться релігія, а віра стає суспільнотворчим фактором, навіть, тоді, коли невибагливі офіційні знання стають у конфлікті з вірою. В конкретних советських умовах творення советської держави супроводжується більше вірою в соціалізм, ніж його реальним виявленням. І там великий пошанівок знаходить віра в соціалізм, і навпаки, зневіра

в соціалізм, критика його, в тих обставинах, нап'ятовуються й переслідуються.

Хочемо сказати, що світогляд Липинського, на споді якого лежить віра, релігія, є універсальним світоглядом, чинність якого була, є, і буде вічно, в дії, за всіх епох. І жодна сторінка діяльності людської істоти, скерована на творення нації й держави, не могла не черпати з джерел ірраціональних. Ось сюди, в царство ірраціональної сили, заложеної в людині одним Богом, навертає Липинський в першу чергу братів по крові — українців. Ці ірраціональні первні і були тим джерелом творчості, звідки все черпав геній Липинського і скристалізувався його суворо послідовний, неподільний, суцільно органічний погляд на світ. Сам Липинський писав, що його світогляд „не можна брати або відкидати по частинам... Уього можна взяти, або відкинути, лиш в цілості, таким, яким він єсть”... (Передмова до „Листів”. Ст XLVII, XLVIII.)

Цю вказівку Липинського мали б пам'ятати ті, що, не бажаючи сприйняти цілого Липинського, перехоплюють у нього лише частинку, яка їхній, шитий і латаний шматочками, еkleктичний ідеології імпонує.

IV.

Липинський, як історик - державник

Тепер ми хотіли б кинути жмут світла на Липинського, як історика-державника, як родоначальника державницького методу в дослідях історичних і суспільних.

Дослідження української історії до Липинського йшло річищем народницьким. В кожному історичнім явищі історики доглядали інтересів народу. Движучий нерв українського поступу, на погляд істориків-народників, лежав в народі. Вбачаючи причину причин поступу лише в народі, вважаючи його одного творцем історії й нинішньої цивілізації, ці історики звузили поняття народу до нижчих, упосліджених верств його, до сірої, простої маси, до демосу, чим одірвали нарід од його голівки, від його еліти,

від аристократії, яку винесено поза дужки етнічної української єдності і яку в українській історіографії не тільки протиставлено народові, а й накинено їй графаретну етикетку ч у ж о ї: протинародньої чи ненародньої еліти.

Історики-народники вилушили з етнічної єдності й вилушили в цей спосіб провідну верству з народу, розщепивши народню єдність на антагонізуючі частини. В цьому лежить негативна сторінка народницької історіографії, що дала свої практичні наслідки і в політичному думанні українців, зокрема в початках ХХ століття.

Однак, не можемо замовчувати і позитивної сторінки народницької історіографії, що виявилась у піднесенні значення в світі української мови, пісні, моралі, звичаїв, психіки, в розбурханні громадських інстинктів українця й ширення, як освіти, так і імени українського серед інших народів світу, що зрештою служило для збудження історичної пам'яті приспаного народу.

Проте, негативна сторінка народницької історіографії також була многогранною і дала практичні наслідки в діяльності політикуючої української інтелігенції, яка сприйняла від нашої історіографії (Максимович, Костомаров, части Куліш і Драгоманів, Лазаревський, Антонович, Грушевський) звужене, звиродніле поняття українського народу в протиставленні його до українських князів і боярства, до української шляхти, козацької старшини — української верхівки. Звідси признання національною лише тієї інтелігенції, що працювала безпосередньо серед народу і розмовляла мовою народніх мас. Праця серед народу, в товщі мас вважалася за самопосвяту, за служіння національній ідеї. Праця сільського вчителя і священника розцінювалася мало не як національний подвиг. Це і дало початок неправильному поняттю українських національних сил, що заповнювало свідомість української інтелігенції, яка вище понад вчителя, фельдшера, волосного писаря і священника ледви підносилась.

Значення вищої української інтелігенції (інженери, адвокати, лікарі, вчені, військовий і вищий духовничий стан) що працювала не серед гущі сільської, не для демосу без-

посередньо і розмовляла, в наслідок відсутності власної держави, мовою окупанта, якщо не заперечувалось, то негувалось.

На цьому тлі і заіснувала безглузда, фальшива оцінка національних сил в часи визвольних змагань 1917-20 рр., коли тільки те, що нарядилося в соціалістичну тогу захисника демосу, українським визнавалося.

В ті часи у нас витворилося в засаді хибне розуміння і демократії, звужене, зведене до інтересів бідніших верств населення, а не цілого народу. Саме поняття народу як етнічної єдності, стало зведеним (у большевиків до пролетаріату), в Україні — до трудящих (робітничо-селянських) верств, а поняття демократії звелось (у большевиків до народної) у нас до **трудової і революційної**, у відміну від **широкої всенародної** демократії на Заході. Звідси, Центральна Рада (а не Національна), Трудовий Конгрес (не Національний), Трудові Ради. Звідси і антидемократична виборча ординація, що наділювала правом голосу до того Конгресу не широкий український нарід з його „імущими” і „неімущими” клясами і не цілу його інтелігенцію, лише не вище помішника лікаря і фельдшера.

Решта вищої інтелігенції і заможніші верстви українського населення: духовні, промисловці, статечні селяни — хребет і основа української нації, купці, тощо, кість від кости українці, були винесені поза дужки **трудової демократії, трудового народу**. На основі української власницької стихії ці сили були виступили й найшли себе за часів відродження Гетьманщини, за що **трудова демократія**, промотором якої була інтернаціональна соціалістична бестія, виходячи лише з клясової ворожести, та щоб здискредитувати ці сили перед **трудовим народом**, зразу кинула на них неприродне обвинувачення в антинаціональних, антиукраїнських замірах. Ця обставина належить до великих історичних парадоксів. Таким чином, в українській дійсності часів визвольних змагань, заіснував зловіщий двоподіл в одній етнічній спільноті, двоподіл, що спроквола підготовлявся десятиліттями в ідейній, зокрема, історіо-

софічній сфері духового життя України і що пустив димом всі здобутки визвольних зусиль і нині ще має потужний непереборний смертоносний рефлекс.

Гене́за згаданого двоподілу, без сумніву, веде до історіософічних основ української народницької історіографії, що все відокремлювала простий нарід, народні маси від їх голівки, від провідної верстви, на яку сипались обвинувачення в „лакомстві нещасному”, в „народній зраді”, в „нищенні і визиску свого народу”; що ніби тільки становило сенс існування нашої еліти.

Та ось в дев'ятисотих роках появляється в українській історіографії постать В. Липинського, що першими і наступними своїми розвідками бере в оборону українську еліту і на підставі історичних матеріалів в неперевершених працях реабілітує українську аристократію, підносить її на вершок української державности і вводить її, колись вилучену, знову в український нарід, чим відновлює етнічну єдність українську, відтворює поняття повновартісного єдиного українського народу з елітою у проводі, виправляє хибу української історіографії та вогненным словом закликає всіх земляків творити культ єдиної найвищої, окрім Бога, святости — Батьківщини, в якій об'єднувалися колись інтереси лицаря-дружинника, згодом лицаря-козака, економічний добробут смерда, пізніше посполитого, виробничий хист міщанина-цеховика, релігійно-культурний сенс духівництва — цих основних станів української спільноти.

Українська наука до Липинського йшла дорогою розщеплення, розчленування, розбиття українського народу на антагонізуючі частини, сприяла соціальної атомізації населення нашої Батьківщини. Через видвигнення ідеї єдиної Батьківщини з цілокупним суцільним і з'єдиненим народом Липинський виступив за сцелювання всіх українських суспільних груп, станів і кляс в національній єдності, за співпрацю кляс, за гармонію суспільних верств і клясів в єдиній національній спільноті.

Так через клясократію, як метод організації національної провідної верстви, Липинський указав шлях єднання

робітників, хліборобів, промисловців, фінансистів, інтелігентів, військовиків, духовників в національну органічну цілість, як тривалу підставу існування Української Держави. В цей спосіб Липинський перевів русло народницької історіографії з її соціальною, в основі дослідів, проблематикою на нові шляхи державницького підходу в студіюванні історичного процесу. В основу дослідів Липинський положив ідею державности та створив державницький напрям; чи методологію в студіюванні історії, пов'язану з новою аналізою історичних явищ, що дала Липинському можливість нових синтетичних формулювань і висновків, які зресли, як уже сказано, не з готових формул української історичної науки, тільки з самого реального життя. Липинський за правом вважається родоначальником і творцем державницького напряму в дослідженні українського історичного процесу. Недарма ім'я Липинського уже зрослося з іменем державника. З цим іменем Липинський і переходить в прийдешні віки українського буття.

Хотілось би вияснити причини, внаслідок яких Липинський відкинув народницьку історіософію.

Липинський збагнув, що висліди цієї історіософії вели до трагічно катастрофальних помилок. Тому, що героєм історії за її засадами вважався нарід в сенсі маси, а не еліта, історики-народники і державницькі стремління ставили в залежність не від кого іншого, тільки від народних мас. А що в свідомості мас ні в один з конкретних періодів української історії не можна було відшукати проявів державницьких стремлінь, історики-народники і прийшли до катастрофальних висновків, що ідея державництва була чужою українському народові. Так, О. М. Лазаревський в категоричних тонах заперечив ідею українського державництва словами: „Нарід був байдужий до ідеї незалежності”. Лазаревський не вірив, щоб Гетьман Мазепа „при його умі і досвіді, міг жити ідеєю самостійної держави, оскільки історія не давала такого прикладу в долі України”. Лазаревський твердив, що український нарід і в часи Хмельницького „не виявляв тенденції до політичного обособлення”. Цікаво, що Лазаревський заперечував та-

кож і автономно-державницькі домагання Павла Полуботка, — все керуючись формулою, що, мовляв, коли нарід державницької свідомості не мав, звідки ж могли черпати її Хмельницький, Мазепа, чи Полуботок?

Костомарів, що вважається батьком народницького методу дослідів історії, рівнож не знайшов державницької ідеї ані в свідомості, ані в поступованні українського народу. Самостійницьку акцію Мазепа, Костомарів потрактував лише як вияв Мазепино егоїзму, успадкованого від предків-шляхти.

Ставши на ґрунті народництва П. Куліш також не міг найти в народніх масах державницького стремління і, розгнівавшись, кинув на адресу українського народу тяжкі слова огірчення: „Народе без пуття, без чести і пошани, без правди в письменах, завітах предків диких”, і на цій основі, навіть за умов припущеного розпаду Росії „не бачив для України іншої долі, як стати іграшкою сусідніх націй”.

Славний історик В. Б. Антонович, що в своїх дослідях виходив з інтересів мас, глибоко перейнявся духом українського демократизму, внаслідок чого не хилився він ні до князівського періоду, ні до козацько-шляхетського, вважаючи недержавність за імманентну, притаманну властивість українського народу від віку. Українську козачину потрактував він як явище антидержавне. Зокрема, щодо Хмельниччини, Антонович писав, що Хмельницький „підніс прапор повстання того нещасного часу, коли нарід мав змогу скинути з себе пута, але не знав, що робити далі... скинувши те, що було для нього погане, народ не знає, як збудувати собі те, що для нього потрібне, не уміє навіть висловити чого власне бажає. У нього, де-не-де просвічують іноді інстинкти, але зовсім бракує ясного ідеалу”. В цих словах Антоновича міститься цілий сенс народницької історіософії, за якою, в період Хмельниччини, історик-народник не бачить еліти, на історичній сцені постаті на взірць Хмельницького не грають ролі, вони затушовані, загнані, як нічого не значучі, в тінь; на сцені фігурує тільки народ в сенсі мас, який веде Хмельницьких, Кричевських,

Морозенків, Виговських, а так як „нарід не знає як збудувати те, що для нього потрібне, не уміє навіть висловити чого власне бажає”, бо у нього „зовсім бракує ясного ідеалу”, то й жадного державницького сенсу, на його погляд Хмельниччина не мала і ційний період козаччини.

Ось так і Драгоманів, що в основі приймав народницький світогляд, забарвлений почасти соціалізмом, почасти лібералізмом, вважав, що нема „ніде, ні в якій силі громадській на Україні, окрім хіба частини польської шляхти... ніяких підстав для державного сепаратизму”. (Між іншим зміст цих слів Драгоманова є прекрасним доказом правильності пізніше розробленої Липинським концепції щодо державницької свідомості української спольщеної шляхти, як рівночасно є доказом хибності народницької історіософії, за якою все спочивало на магичній силі народних мас).

Навіть Іван Франко в своїй „Сповіді” запитував: „Я може маю любити Русь, як расу, ту расу тяжку, некарну, сентиментальну, расу без гарту і сили волі, так малоспоєібну до політичного життя?”

Останній з могокан, народник М. Грушевський, писав: „ті, що йтимуть з ним (народом) тільки до певної міри могутимуть ним кермувати, а часто він вестиме їх, а не вони його, і заводитиме не туди павіть, куди вони хотіли б”. Інакше кажучи, М. Грушевський повторює ту ж самісеньку думку Антоновича і його історіософію.

Як бачимо всі історики-народники, виходячи з неправильного постуляту, що творцем історії, а значить, і державного життя, є нарід в сенсі демосу, а не народня еліта, прийшли до трагічних висновків, що українському народові бракує державницької свідомості. Власне це саме твердять епігони народництва до останніх днів. Хіба Ісак Мазепа в усіх своїх писаннях не проводив лямтмотивом думки, що українські змагання тому зазнали поразки, що народні маси не були свідомі державницької ідеї і не підтримали їх?

Хіба Панас Феденко, з усіх сил надриваючись, не підтримує тверджень І. Мазепа, в свою чергу додаючи, що,

мовляв, тільки політики високої міри, професіоналісти з політики можуть забезпечити побудову держави. А чи така заява не свідчить про те, що в державницьку свідомість народніх мас Феденки і Мазепа давно вже втратили віру, як і всі їх попередники історики-народники, що чесно і відверто визнали це? Інакше кажучи, народницька історіософія дійшла до трагічних висновків, які абсолютно невірною перенесла з низів народу на цілу українську націю. Цей фальш і збагнув великий Липинський. Він почав шукати проявів державницької свідомості там, де вони на правду є, в народній еліті. Тому, взявши за об'єкт вивчення конкретний період Хмельниччини, Липинський науково довів, що верхи, а не низи народу, верхи не в сенсі соціальному, лише в сенсі державницької свідомості, мають ясний образ державницького ідеалу і відповідні стремління та волю. Звідси зродилася переоцінка історичних подій Хмельниччини, а відтак і цілого історичного процесу. Тому за Липинським, творцем і посієм державницької свідомості й ідеології є дійсний її посідач — це народня еліта, незалежно з яких клас чи станів вона походить. Звідси зродилася і сарунка система творчої класократії, образ якої Липинський подав з суворим науковим обґрунтуванням та пропагував його протягом цілого свого життя.

Справа в тім, що державницька свідомість, без якої держави не народжуються, не є тою духовою вартістю, що готується спочиває в народі, як скажимо, мова, мораль, звичаї, побутові традиції, пісня. Останні, на правду, живуть в народі віками відконсервовані, як поклади вугілля в землі, чи пам'ятки матеріальної культури. Державницька ідея чи свідомість є іншого порядку духовою вартістю, властива лише провідній частині народу. Державницька свідомість не лежить в оформленому стані в низах народу. Тоді, як нарід дотримується побутових традицій автоматично, по інерції, „з діда-прадіда”, механічно, він не завжди посідає саму **свідомість** традиції. Додержання традиції без елементу **свідомості** традиції ще не є динамічним, політично-пориваючим нарідом, чинником. Те самісенке є з мовою, чи піснею. Механічне вживання, скажимо,

української мови мільйонами селян в царській Росії, ще далеко не свідчило про свідомість відрубності, самобугності, окремішності. Сама по собі мова не є порушуючим фактором в напрямі державницької свідомості, вона як правило в цім сенсі є мертва. **Свідомість** власної відокремленої мови, як і рідної традиції, належить до проявів племінної, національної культури та духового самопізнання, і зовсім не є вистарчальною політичною силою в сенсі державницьким. Лише свідомість своєї території, своєї землі є повновартісним і активно-пориваючим державницьким фактором. Свідомість своєї території здебільшого, а не як закон, покриває собою і свідомість власної окремішної духовості*) та є вищою якістю в сенсі державницьким і прямуючою до змагань територіяльно-політичних. Отже, пориваючою до державницької акції.

Свідомість своєї культури-еквівалентної свідомості мови, звичаїв, пісні, традиції, тощо — завершується лише прагненням національно-культурної автономії в межах чужої державности. Гасло національно-культурної автономії є гаслом нетериторіяльної, ніби „повітряної” автономії. Такі гасла є легко досягнути, вони не ділять по частинах „єдиних, неділимих” держав. Останні допускають національно-культурні автономії і порівнюючи безболізно трактують на тему проблем осібної культури нації, бо це ще не практичне і не повне розв'язання національного питання. Чи не тому Ленін радив своїм комісарам погодитись — дати українцям навіть дві мови. Та свідомість власної території неодмінно асоціюється вже не з різними формами національно-культурної автономії, лише з виразно окресленими кордонами власної землі-

*) Свідомість своєї території не завжди є вислідом знання мови, пісні, традиції, пізнання духовості й культури, та не завжди стоїть у повному зв'язку зі свідомістю відрубності мови, культури, духовості. Державницька свідомість американців в боротьбі з Англією впливала зі свідомості території, своєї землі, не зі свідомості відрубності мови, культури.

держави. Отже поки свідомість самобутности не сполучується зі свідомістю територіяльною, до того часу про свідомість державницьку говорити не можемо. Доти вона є і може бути етнографічною, племінною, етнічною, культурною чи віроісповідною.

Державницька свідомість не відкладається в народі, як мова, чи пісня, і через те державницька ідея є вислідом такого ступня свідомості кожної зосібна людини, на якому тільки можливе запліднення державницької ідеї. Наша українська псевдодемократія часів визвольних змагань фальшиво думала, що досить говорити по-українському, щоб бути державником і розмовляючих українською мовою називала „свідомими” українцями. Життя переконатало, що свідомість державницької ідеї є іншої категорії вартість, пов'язана з територіяльно-політичним змаганням і як довго ціла народня маса не піднесеться духово до відповідних височин, так довго свідомість державницької ідеї їй буде чужою, не властивою. Зрештою цю істину ствердили всі історики-народники.

Нарід, як ніхто, прекрасно вбирає в себе набутки духової культури, він віками, як у коморі, зберігає, консервує і охороняє мову, звичаї, побутову традицію, пісню, і коли треба вивчати елементи культури й цивілізації, то нарід являється невичерпною криницею. Та саму духову культуру він також не творить, тільки зберігає її елементи в невидимих народніх анналах. Навіть, епос, що зветься лише умовно народнім, творився поодинокими людьми, імена яких лишилися незнаними і тому власне їхня індивідуальна творчість, як безіменна, перейшла в спадщину народові. На цій підставі і гуляє по світу термін „народній епос”. Всі ми визнаємо рацію в тім, що не знати хто саме на ім'я, але хтось з народу, якісь одиниці, були творцями його. Їм бракувало лиш знання письма, інакше вони включилися б в письменницьку еліту. Отож, навіть народній епос є вислідом творчості духової еліти народньої. Всі набутки духової культури народу, що зберігаються і відкладаються в народі, за свого творця в минулому все ма-

ли свою духову еліту, байдуже з яких прошарків народу чи етнічної групи вона походила.

Тим більше державницька ідея, як одна з найвищих категорій самопізнавальної свідомості, як прояв цілево-усвідомленого гаслу землі: територіяльно-політичних змагань, пов'язаних з ірраціональними факторами (як Липинський, як ми бачили, підніс на щабель державницької ваги і значення), є набутком лише дозрілих одиниць, лише еліти народньої. Цю правду Липинський і поклав в основу свого державницького методу досліду історії. Тому історична аналіза й засади дослідження історичних подій, явищ і цілих епох у Липинського так рішучо розминаються з аналізою й засадами представників народницької історіографії. Оця методологія досліду, пов'язана з розшуками державницької акції наших славних предків-посідачів державницької й територіяльно-відрубної свідомості воїновників-продуцентів, лицарів меча і плуга, еліти народньої, — і дала кошцепцію провідної верстви, творцем і реалізатором якої став Липинський. Ця концепція вивела історичну науку з сліпого кута, куди впровадила її була концепція „народу”, проповідувана істориками-народниками. Нині на полі історичної науки має перевагу державницький напрям. Це є незаперечна многообіщуюча побіда Липинського.

У.

Актуальність творчості Липинського

Гуляє в сучасному українстві думка: Липинський непопулярний, Липинський нереальний, фантаст. Мовляв, його творчість, це хвилевий блиск метеора, що по собі сліду не лишає. Цікаво, що навколо значення творчості Липинського знялась була велика публіцистична полеміка, тільки потім, — як появились його „Листи до Братів-Хліборобів”. Дотодішня його наукова продукція „Z dziejow Ukraińcy”, „Szlachta na Ukrainie”, „Україна на Переломі”, „Аріянський Соймик в Киселині”... та інші праці виклика-

ли в науці назагал прихильну оцінку. Хоч уже цими працями Липинський зарекомендував себе як теоретик провідної верстви і як дослідник нового державницького напрямку, однак „засадничих” противників він тоді не зустрів. Та тільки свій досвід з минулого Липинський переніс на сучасність, написавши згадані „Листи...”, як зараз же появились „принципово-засадничі” противники; знялась не наукова полеміка (науково полемізувати з Липинським не було кому), а публіцистична. Для одних творчість Липинського була непроминального значення, епохальна, для других — безпідставна мрія.

В наші дні ми є також свідками запланованої атаки на спадщину Липинського. Згадаймо, бодай II том „Підстав нашого відродження”. Не маючи змоги спинятися тут на безпідставності „Підстав”, спитаємо лише, чи ця атака сама по собі, тільки тому, що вона має місце, не є ознакою актуальності творчості Липинського? Чи мертві концепції, вимріяні і нереальні потребують „брязкоту зброї”, — боротьби з ними?

Якщо існує серед української політичної думки її національно-консервативне крило, що інакше гетьманським зветься, і що має десятки тисяч визнаців спадщини Липинського, то хіба це ознака слабости чи неактуальности її?

З другого боку спостерігаємо не абияке зацікавлення спадщиною Липинського і на лівому крилі української політичної думки, з боку нових громадсько-політичних середовищ, що підносять прапор Липинського, визнають частково його політичну спадщину та вписують до своєї вироблюваної еkleктичної програми його постуляти, саме сьогодні. Зацитуймо одного з лідерів цього середовища: „Звертаємо увагу на дуже характерний момент, що в українському політичному світі сьогодні маємо єдину політичну партію (УРДП), яка в собі і навколо себе скупчила людей, що вважають себе спадкоємцями української національної революції і пореволюційного ренесансу і ніхто інший, як ця група прийнята основні постуляти Липинського щодо розбудови держави, клясового устрою майбут-

ньої України та ідею національної аристократії у формі національної аристократії робітників і селян — основних продукуючих клас сучасної України”. („Нові Дні”. Травень, 1951. С. Підгайний — „Безклясовість та її носії”, ст. 19).

Пригадавши цьому авторові, що національна аристократія Липинського складається не з одних робітників та селян, скажемо, що не для полеміки ми навели цитату, лише, щоб сконстатувати, що ця група (УРДП) в пошуках за аргументами в боротьбі з безклясовими ідеями мусіла звернутися ні до кого іншого, тільки до Липинського. Чи не є це найкращий доказ актуальності спадщини Липинського нині, в часі коли носії безклясових ідей наполегливо готуються звести рішальний бій з вільним Західнім Світом? А чи ідея солідаризму, якою керується інша українська суспільно-політична течія, не є з арсеналу ідей Липинського, знаних як ідеї співпраці клас і їх гармонії в національних суспільствах, подані як антитеза марксістській ідеї — класової боротьби? Не від речі буде звернути увагу ще в один бік української політичної думки. В доповіді на одній з конференцій ЗЧ ОУН на тему: „До соціально-програмових засад українського націоналістичного руху”, сказано:

„Досвід історії західньо-європейських демократій доводить, що повне делегування прав народу парламентові та урядові приводить до фактичного відриву народу від постійної й безпосередньої участі в державно-політичному житті. Політична праця стає професією, перетворюється на фах, а іноді й на політичну аферу... Генезу політичного думання й політичної акції конче треба перемістити у виробничу середовище. Так само в тому виробничому середовищі конче треба зосередити й функції керівництва виробничими процесами...”

А далі подається уточнення структури виробничого середовища в цей спосіб:

„Сама ідея станових організацій і перебрання ними обслуговування суспільно-виробничих і громадських справ, без сумніву здорова. Це відповідає духовості українського народу... Лише в той спосіб і можна забезпечити дійсну

участь народу, як нації, в політичному і господарському житті держави... в державній структурі мають існувати ще й інституції публічноправного характеру, побудовані на тих самих засадах, як і політична репрезентація народу, але за соціально-виробничим розшаруванням: промислові робітники (як наймані, так і власники засобів виробництва), селяни, торговельники і інші. Творені за принципом ширшої децентралізації, вони репрезентують правні й виробничі інтереси відповідних верств людности й керують державними й муніципальними закладами. Їм (станам) має належати також право законодавчої діяльності і інтервенції щодо його законопроектів, що стосуються до їх завдань... Така побудова суспільства унормує й політичне життя держави... Із сфери політичних комбінацій і боротьби за посідання урядових місць, політична праця перейде в сферу боротьби за правильне розуміння й розв'язання життєвих інтересів народу, за впливи в широких масах людности”. („Укр. Самостійник”. ч. 19/69, 13-5-51).

Ми навмисне подали довшу цитату, щоб бачити перед собою знайомий образ станової структури українського суспільства, образ майстерно виложений ніким іншим, як В. Липинським в його безсмертних „Листах”, образ, що спочиває, за його наукою, на засаді перенесення політичної ролі з партій на класово-станові організації, створені за виробничими принципами.

Все це дає нам право сконстатувати факт принатурення до спадщини Липинського і вразного заінтересування нею з боку українського політичного світу. Подібних фактів можемо подати куди рясніше. Та чи може ці факти є доказом неактуальності спадщини Липинського? Я не знаю ширшого зібрання СУМ-а, де не були б виписані цитати Липинського, як життєві, дієві гасла й кличі. Такий його девіз, як „орієнтація на власні сили” став засадою політичної праці всіх самостійницьких середовищ. Одні соціалісти, в наслідок їх інтернаціональної природи, його не сприйняли. Також і наука Липинського, що в основі державницького світогляду, в найглибшій підложжі,

на самім дні його — має лежати християнська релігія й кривава в своїм болю туга за відродженням під знаком Хреста, поволі проламає льоди байдужості до релігії та імпує все ширшим колам здорового українства. Може ця сторінка його спадщини є сьогодні неактуальною?

Липинський учив, що труднощі розв'язання проблеми національного самовизначення і відбудови держави через демократію лежать в тім, що народ український і московський мають щодо культури й віри спільне візантійське джерело. В цім гордієвім узлі заховано секрет труднощів самоусвідомлення нашого народу через демократію народовластя, якими охлократична Москва все побивала Україну, коли бунтувала низи народу проти української влади. Справа в тім, що хоча культурні різниці поміж українцями і москалями і існують, одначе ці різниці, за вказівками Липинського, не такі, що мають характер непримиримости, „який би дозволив вжити їх, як думає наша демократія в цілях політичних: на будову держави. Впливаючі з цих різниць емоції національні не посідають в Україні у відношенні до Москви такої порушуючої, динамічної сили, як, напр., такі ж самі національні емоції Чехів у відношенні до Німців, Поляків у відношенні до Москалів, Болгарів або Сербів у відношенні до турків”. (Покликання „варягів”, чи організація хліборобів? ст. 69—71).

Предвиджуючи, що по упадку большевизму на Великій Україні прийде до змагу між українською демократією і московською, Липинський застерігав, що в тім змагові „завжди перемає ця, яка матиме за собою більшу піддержку, пануючого у всіх демократіях, золота”. (Там же, ст. 69).

Обсервація нинішнього політичного стану з новонародженими східняками - федералістами, гулаївщиною та з небезпекою пролomu єдиного національного українського фронту супроти Москви з боку фіденків, що вже згідні, за деяких умов, прийняти й плебісцит, пропагований московською демократією та підтримуваний нашими федералістами — наявно свідчить про початок московської й світо-

вої, спертої на золоті, демократичної акції, предвиджуваної Липинським. Чи ця небезпека, указана Липинським, не є тепер для нас основною, так би мовити, генеральною небезпекою? То -хіба та спадщина Липинського є неактуальною?

Чи може концепція провідної верстви з ясным образом державницького усвідомлення не є актуальною в зіставленні з концепцією політичного самовизначення через самоусвідомлення „суверенного народу”, на небезпечно вістря якої українська демократія таки змушена, буде покласти найделікатнішу проблему відбудови держави; (плебісцит), хоч якби вона сьогодні того не уникала?

Бо не прийняти вимог світової демократії щодо референдумів, плебісцитів, контролю через „суверенний нарід” вона ніяк не зможе, інакше вона зійшла б з засад демократії, як доктрини. Не забуваймо, що за умовин демократичної влади в Москві в січні 1918 р., українці не мали б четвертого універсалу. Це істина, яку не можна забувати. Нехай, наукою для українців буде і той факт, що і проголошення Української Народньої Республіки за III. Універсалом змогло статися тільки тоді, як в Москві демократичного по владі партнера не стало. До того ж часу українська демократія в рямцях автономії імперського Всеросійського революційно-демократичного фронту покірно трималась.

Оці реальні труднощі для української демократії відбудувати державу все підкреслював Липинський і застерігав перед цією небезпекою цілий український політичний світ, відкривши істину, що віде в світі держави не розбудувались на основі „народнього суверенітету”, на базі „народоправства”. Всюди носієм національно-політичної свідомости і державним будівничим була, є і буде, не виключаючи її демократично-устроєвих суспільств, провідна верства кожної нації. Відбудова і побудова держави на засадах реалізації гасел „суверенности народу”, „народоправства”, всенародних референдумів”, на думку Липинського є безумством. А легенду про більше як сумнівну законність і легітимність уряду **понад сорокарічної давности**

якою думає боронитись наша демократія, розвіє по вітру сама доктрина світової демократії. Згадана легенда могла б бути зрозумілою хіба тільки з погляду монархічної доктрини, в аспекті прав монархів-династів, оскільки, за цією доктриною, кожночасно династів не обирається, лише раз покликується до влади родоначальника династії.

Демократична доктрина має свій невідкличний закон, засаду кожночасної перевірки примхливих-змінливих політичних настроїв „суверенного народу”, що єдиний в своїм незримім абсолюті тримає чародійно-магічний ключ до розв’язки найскладніших проблем на землі і єдиний (ніби для всіх народів, на якому ступені громадського розвитку вони не стояли б — чейже не сама демократія відкидає право на самоозначення багатьом „суверенним” народам під претекстом примітивного рівня суспільності, неуміння користатися свободами, тощо), кожночасно наділює кредитом довіря і благодаттю земної влади свої уряди. (Божа благодать тут непотрібна, з неї можна покляти).

В цій площині насвітлена, в площині кожночасного наділення урядів владою з боку „суверенного” народу і по можливості частіше відповідно до барометра змін політичних настроїв, легенда законних урядів **понад сорокарічної давности** для світової демократичної доктрини і феміди, навіть і тоді представлялась би гротесковою, коли б вона не супроводжувалась фікціями законности, фікціями президентів, фікціями голови держави (яких урядів на Великій Україні взагалі ніколи не існувало) та в цілому не викликала заперечення в широких верствах як української еміграції, так і українського народу щодо самого підложжя її.

Актуальність спадщини Липинського сьогодні усвідомлюється все в ширших колах українського суспільства. Тривога за майбутнє України змушує звертатися до цієї спадщини як національної панацеї. А вкусивши плоду її, людина прозріває, з балакуючого українця стає творчим державником та набуває нові обрії усвідомлення себе і нації. Спадщина Липинського спроможна була зняти полу-

ду з очей, навіть у чекістів на взірць Хвильового. Спадщина Липинського знаходить мости до серця і мозку українських патріотів.

Українські часописи були принесли вістку: „в 1944 р., один відділ УПА робив рейд повз село Затурці. Командир загону, вказавши на запустілу садибу „Лігеншафту” та пояснивши, що в ній народився і там похований великий український державник — В’ячеслав Липинський — наказав бійцям віддати почесь”.

Бачимо, що в відповідальні хвилини нації, коли в боротьбі за її права треба видати з себе чисте горіння, завзягтя, самопосвяту, відданість ідеї і подвиг, її воїни знаходять шлях до Липинського.

Стоїмо перед незнаним майбутнім. Серед нас домінують сили, що виростили з доби завихорення й нігілізму, коли поступом називався розгін вліво, коли справедливість ніби спочивала тільки зліва, коли ущасливлення людства мало прийти ніби тільки зліва. Споріднені і близькі їм сили шикуються нині в боротьбі за нашу державність очолити національний провід. Ця претензія впливає з обставини, що Західній Світі безпосередньо по II світовій війні попав в ілюзійний стан мирного співжиття з комунізмом та засвоїв рецептуру лікувати лівацьке вогнище світової небезпеки ліками з арсеналу лівих ідей і доктрин, байдуже як вони звалися — поступовими, революційно-демократичними, соціалістичними, націонал-комуністичними.

З цієї неправильної перспективи Вільного Заходу зродилися претензії наших зазначених вище лівих сил. Та світ більше впевняється, що гра в ті рецепти була б можливою лише тоді, коли б комунізм справді думав про мирне співжиття різних ідеологічних і господарських систем. Як тільки та ілюзорність під тиском давно запланованого геополітичного наступу комунізму на світ розвіється, то й відпадуть предпосияки для споглядного і дійсного загравання з ним. Світ поволі набирає переконання, що з тою небезпекою треба змагатись з діаметрально-протилежних позицій і засад. Звідси народжується новий сенс і велич зав-

дань епохи, пульс якої, щоб не плентатись в хвості, мусить вичути й кожний українець. Примирення з Німеччиною, Японією, Франкістською Іспанією, поява на політичному обрії, багатьох ознак, віщуючих зближення безоглядної боротьби з світовою небезпекою, наказують українцям не розійтися з вимогами нової ситуації.

Нам в історії післи не бракувало революційно-анархічної енергії та одвічно не вистарчало елементу традиціоналізму Землі й консерватизму. Перша енергія у нас загонисто звалася поступом, консерватизм — зневажливо реакцією. Настає час ідеологічно підтягнутися, змобілізувати елементи правопорядку, традиції вічнотривалих цінностей (не поразницькі), на ґрунті пріоритету визвольної акції довершити переоцінку духових і політичних вартостей.

Коли вростемо в дні зудару Вільного Світу з тоталітарним, непереможний Захід вимагатиме від українців відвертої і безкомпромісової боротьби з комунізмом, чіткої і ясної ідеологічної зброї, як морально-політичної підстави тривалої української державности. Що ж зможе видвигнути тоді на потребу дня сила українського духа, яку концепцію: „Підстави нашого відродження”, рецептуру „2x2 -4”, націонал-комуністичну доктрину, плятформу безклясового суспільства, „Нову Заповідь” популярного Винниченка, чи „непопулярну” спадщину „непопулярного” Липинського?

М. Базілевський

Вячеслав Липинський

ІЗ ЦИКЛУ „НА ГРАНІ ДВОХ ЕПОХ“

В середині грудня 1923 року повернувся я з викладів і застав у своєму помешканні записку: „Зайди до мене до готелю „Прага“, кімната 5, Євген“.

Я був заскочений... Сотника Євгена Томашівського чекали ми аж на весну, а він, як виходило з записки, уже тут.

Не гаючи часу, я пішов до „Праги“. Ми дуже собі зраділи. Багато спільного вязало нас... Лубні і далеке споріднення, служба в Окремій Кінній Дивізії, табір Вадовиці і перші нерішучі кроки в напрямку ревізії світогляду, а потім міцна дружба... І ось Євген тут...

Сотник Томашівський, як усі, що приїздили до Подебрад з польських таборів, або військових зеднань, носив ознаки недавньої професії... На ньому були високі чоботи і рябі джокейські штани. Виглядав так нібито я його оце вчора залишив на манежі польського уланського полку, де ми разом обїздили молодих коней.

Поки ми обмінювались першими словами, я розглядав по кімнаті і зауважив на столику біля ліжка дві фотографії, повернені так, аби добре було видно кожному хто увійде в кімнату. В одній я пізнав фотографію Гетьмана Павла Скоропадського, а друга особа мені не була знана. На обох була присвята.

Я розглядав фотографії, а Євген мене пильно спостерігав... Не було сумніву... він приготував для мене маленьку інсценізацію... і я знав чому. В таборі ми часто дискутували на тему Гетьманщини і її творця. Мені, уже спробувавшому на студентській лаві ліберальних ідей, тяжко було зрозуміти деякі моменти цього державного періоду, але Томашівський уже був твердим гетьманцем, то оце зараз він мені помагав.

— Цей другий, Липинський, — сказав він.

Я перший раз тоді побачив відому фотографію Липинського і був зовсім розчарований. Про нього тоді багато говорилось серед військовиків, як творця нової політичної концепції і, признаюсь, що оця фотографія, на перший погляд холодного бюрократа, зовсім не гармонізувала з моєю уявою про того, хто мав створити революцію в ідейному житті української спільноти. Але дивна річ... Власне починаючи з цього, так би мовити, заочного знайомства з Липинським, він уже ніколи не сходив з кону мого духового життя... Він ніби магнітом притягував до себе.

Скоро Томашівський почав балачку на колись дискусійні теми... Я мовчав... він бачив мою нерішучість, мляві вагання, світоглядову неясність людини, яка плаває в хаосі старого розгортаного світу і не бачить перед собою нічого за що можна б надійно вхопитись.

„Над минулим, над тими політичними ідеалами за які ми недавно боролись, треба поставити хрест! Вони не ті, на яких можна будувати державу! Погоджуємся? — Я кивнув головою. — Тоді є два виходи — або зовсім перестати інтересуватись політикою, або — прийняти концепцію українського монархізму за вченням Липинського і в ньому шукати нових ідеалів“. — І далі в загальних рисах він намалював мені концепцію Липинського.

Я був не мало здивований. Тон і рішуча, навіть різка, побудова речень зовсім не були властиві якому, делікатному Томашівському, але власне цей спосіб балачки, не то що переконав мене в правдивості його поглядів, а якимось позбавив вагань і від цього зараз стало легше. Зрештою, при глибшій аналізі, і в його концепції можна було знайти щільності, але вже було досить пустопорожньої опозиційності. Для мене важне було одне. Я бачив перед собою людину яка вірить у те що каже і кличе мене до чину, до праці. Томашівський дооре урахував психологічний момент. Ми потисли собі руки.

Дальше я довідався від нього, що він має доручення від Ради Присяжних УСХД організувати в Подєбрадах молодечу гетьманську організацію, і що така вже є у Варшаві, очолює її граф Адам Монтрезор, а членом основоположником є за-

порожець сотник Борис Монкевич, називається вона „Український Стяг“. Гетьман стало перебуває в Берліні і бере участь в українському житті. Він є Зверхником і репрезентантом Гетьманського Руху. Організацію веде Рада Присяжних на чолі якої стоїть Липинський.

Виявилось, що Томашівський добре знає Липинського і є з ним в постійному звязку. Вони обидва ще в московській армії служили в одному полку. Пізніше за Гетьманщини Липинський був послом у Відні, а тепер живе в Австрії в Райхенау. Є хворий на туберкульозу.

Вийшов я з готелю „Прага“ організованим гетьманцем.

* * *

Прийнявши за свою новітню Гетьманську Ідею, я хотів узятись до праці „по-справжньому“, так як колись працювалось, скажемо, в студентських організаціях — притягати людей, розбудовувати організацію, а головне пропагувати свою ідею.

Коли я поділився з Томашівським своїми думками він, за своїм звичаєм, з усім погодився, але поступово, обережно мене, гарячого, переконав, що на початок нас чотирьох вистачить. Були це: Євген Томашівський, Ігор Лоський, Олекса Бать і я.

Зовсім певно, що Томашівський, після балачки зі мною, зараз же написав Липинському і його докладно поінформував про мій запал, як і про те, що перед службою у війську був я студентом, отже прийшов до гетьманського руху зі середовища, яке в ті часи не пописалось великою політичною мудрістю.

За декілька днів я зустрівся з Євгеном в Академії: „Прийшов лист од Липинського, зайди до мене перечитаємо“.

Перед тим ми всі читали вже спільно „Листи до Братів Хліборобів“, і я з моєю вразливою вдачею був від них прямо без пам'яті! Такої сили думки, логіки, форми виразу і болючого надхнення я ще не зустрічав ні колись, ні в тепер прочитаному. А я вже читав, як тоді личило на революціонера, Чернишевського, Бакуніна, Рилєєва, Герцена і навіть пробував „Капітал“ Маркса...

На самому початку „Листів“, на першій же сторінці вступного слова до читачів з ворожого табору, мене сильно вразили прості слова Липинського про гетьмана Павла: „Нащадкові старого гетьманського роду вистарчило лицарської самопосвяти і українського патріотизму, щоб забути про свої егоїстичні панські інтереси. Замість зайнятися маєтками, зібрати готівку і спокійно виїхати закордон, він цілого себе віддав Батьківщині — Україні. Він кинувся на її порятунок і не побоявся взяти на себе — страшний в українському хаосі — тягар Гетьманської влади“.

Нам, бувшим воякам української армії, були близькі і зрозумілі ці слова. В долі гетьмана Павла, в його благородній особі, ми бачили частинку самих себе, з малою, порівнюючи з ним, долею жертви і посвяти для Батьківщини, але все ж жертви і посвяти!

В своєму листі Липинський, звертаючись до Томашівського, писав на тему активності, політичної роботи і виховання себе в цьому напрямку. Він вимагав від нас внутрішнього переродження, а не лише формального сприйняття гетьманської ідеї, формальної активності, формальної розбудови організації.

Мені так хотілось активно боротись за мою нову віру, нести її між люди, проповідувати, дискутувати. А слова Липинського тяжким каменем падали в душу. На кожний її імпульс відповіддю було суворе „ні“. Перше ніж вийти між людей з новою вірою, казав Липинський, скріпи в собі цю віру до такого ступня, щоб вона стала твоїм другим „я“, — перше ніж боротись за правду, пізнай досконало її сам, — перше ніж поборювати хиби других, побори дух руїни, дух дикого степу в самому собі!

Для мене цей лист був тяжким каменем, якого, здавалось, я не спроможусь здвигнути. Але якже я за нього вдячний Липинському! Він і лише він світив і світить мені через ціле мое життя, ось уже довгі, довгі роки!

Все, що приходило від Липинського пізніше, поповнювало знання, формувало душу, брало її в залізні карби самодисципліни, але перелім зривив оцей перший лист, хоч і адре-

сований на Томашівського, але призначений для мене і таких як я...

Ми систематично сходились на читання „Листів“. З нетерпінням чекали нової книжки „Хліборобської України“, в якій вони тоді друкувалися.

Колись, значно пізніше, один український гуманіст-професор, на мій запит, чи читав він Липинського, добросердно признався, що ні, і додав: „То тяжка артилерія“. Але з нами було інакше. В духовість тодішніх молодиків без закінченої вищої освіти Липинський вкладався так, наче б там для нього давно було приготоване місце. Тепер, по довгим життєвим досвіді, я зрозумів, що слова Липинського про спільну віру, традицію, середовище, побут, нарешті голос крові, повні глибокого змісту — змісту, який існує в нас ще до того часу, як до нього додамо щось своє. Ми з Томашівським були дітьми козацького стану, і кожне слово Липинського жило в нас ще перед тим, як ми його почули. Адже ж в „Листах“ він сам каже, що не приніс нових суспільних цінностей, лише упорядкував, сконкретизував те, що українство містить у собі доброго, благородного, творчого. Липинський нас навчив, що нових будуєчих первнів в українським народі не треба творити, їх треба лише віднайти, відродити і застосувати в суспільній системі.

В Подебрадах, маленькому чеському містечку, зосередилось до тисячі українського люду — професорів і студентів Української Господарської Академії.

Я нікого не хочу осуджувати. Кожна доба має своїх adeptів і, якщо вони вірять у свою ідею, заслуговують на зрозуміння. В Подебрадах зібрались якраз ті, що творили трагічну добу українського політичного модернізму, а тепер, на вигнанні — її закінчували.

Наше становище було тяжке. В середовищі вибраної республіканської інтелігенції, зявилися монархісти! Ніхто навіть не припускав можливості визнати за нами право на існування. Монархіст — значить обовязково представник московського монархічного устрою, отже — соціальний, політичний, національний ворог! Для того, щоб намалювати фон, на якому відбувалися наші перші кроки на гетьман-

ській ниві, вистачить згадати, що на одних із студентських зборів поставили внесок на наше виключення з Студентської Громади. Але тут уже озвалась вояцька частина студентства і внесок перепав.

І якби не Липинський, якби не його залізна моральна підтримка, його поради і вказівки — обставини, мабуть, таки загнали б нас у зневіру, бо до внутрішнього переродження було ще далеко, ой як далеко! Були ми малі слабкі люди, але з живою національною душею, яка вже зазнала чару жертви та посвяти, і Липинський влив в нас силу духа, витривалість та велику віру в українську гетьманську ідею. І об цю маленьку групу першої нашої молодечої організації розбилась вся ненависть і зневага оточення.

Методою дбайливого підбору, як вимагав Липинський, організація „Український Стяг“ помалу росла. Її членами стали: Йосип і Валеріян Мельники, Семен Лощенко, Микола Піонтковський, Віктор Вакуловський, Петро Манченко, Іван Калинович, Ераст Яковенко, Тиміш Гущенко, Василь Мірошник. А коли довелось кінчати Академію, гетьманців було уже багато, а сама ідея завоювала собі право і була в Подєбрадах такою ж звичайною, як і кожна інша українська національна ідея.

„Український Стяг“ був дитиною Липинського. Згадуючи про нього, не можна оминати і цієї організації тим більше, що її члени достойно записались на сторінках історії гетьманського руху.

На початку літа 1926 року приїхав з Берліну до Подєбрад граф Адам Монтрезор. Він їхав до Варшави, де стало перебував, і по дорозі „зачепився“ на день-два в Подєбрадах, і так пробув у нас ціле літо.

Людини більш чарівної вдачі мені рідко доводилось зустрічати. Шляхетний, скромний, душевний, талановитий поет, він був надхненним українським патріотом. З Липинським вязала його тісна дружба, але впливи його ми відчували і сприймали зовсім інакше ніж Липинського. Липинський ніколи не зійшов з педесталу, а Монтрезор між нами, був одним з нас — товариський, простий.

Він привіз вістку, що в Берліні, заходами гетьмана

Павла організується Український Науковий Інститут, на чолі якого стане проф. Дмитро Іванович Дорошенко.

Познайомився, а потім і зустрівся, я з проф. Дорошенком у родині моєї дружини онуки Софії Русової. В той час Дорошенко вже не викладав у Подєбрадах, але часто наїздив, і годі в Русових був вітаним гостем. Там часто бували українські діячі і науковці. Там же, за київським звичаєм, збиралась молодь, часто бувала Олена Шовгенівна, пізніша Теліга — вони з дружиною разом студювали у Празі.

Десь з кінцем 1926 року Дорошенко якимось запитався мене, коли я складаю дипломний іспит. Радив приспішити, бо, мовляв, у Берліні є для мене вигляди на асистентську стипендію.

Так я з Подєбрад прямо переїхав до Берліну.

* * *

Український Науковий Інститут містився тоді на Францезіше штрассе 28, недалеко Університету. Це була початкова стадія його організації, багато ще чого бракувало. В бібліотеці було пара томів Грушевського, дещо з філософії, трохи з історії мистецтва, оце і все. Але до диспозиції Інституту вже тоді були головніші советські газети, які щодня приносив хлопець із „Торгпредства“. Київські газети, навіть московська „Правда“, були вже на другий день у нас. Очевидно, що советська проблематика всіх нас цікавила. Проф. Дорошенко призначив мене бібліотекарем.

Зовсім природно, що мене цікавило оточення, в якому, досить несподівано для себе, довелось опинитись. З перебуваючих тоді в Берліні гетьманців я знав лише двох — проф. Д. І. Дорошенка та д-ра Ігора Лоського, нашого члена, сина проф. Костя Лоського, бувшого українського посла в Швеції. З видження я знав ще проф. І. Мірчука, який викладав у Празі; він був бойовим старшиною Галицької Армії, в світовій війні був ранений, і мені, як вояку, це імпувало. Проф. Інституту на катедрі мистецтва був проф. В. Залозецький. На жаль, зневірений в українській дійсності, він ще до пізніше відійшов від української справи.

Досить цікавою була постать секретаря Інституту, М. П. Савур-Ципріяновича. В той же час він був особистим

секретарем Липинського. Хоч як тяжко було працювати з хворим Липинським, але свої обов'язки він виконував до дрібничок, взагалі ця людина була втіленням обов'язковості.

З членів Гетьманського Проводу були тоді в Берліні М. В. Кочубей, О. Ф. Скоропис-Йолтуховський, С. М. Шемет, який виконував обов'язки особистого секретаря Пана Гетьмана.

М. В. Кочубей належав до людей великого формату. Він був у близьких стосунках з Липинським, йому, як зазначає сам Липинський, належить ідея клясократії. Я сказав би не лиш ідея, а й деяке оформлення цього питання, наприклад, його соціологічна схема клясової та партійної організації належить до найбільш переконливих, які мені доводилось зустрічати. Я особисто багато виніс з розмов і співпраці з цією винятково розумною людиною.

Але найбільше цікавили мене постаті гетьмана Павла та Липинського. Я знав, що, за існуючим звичаєм, буду представлений їм обом. І от прийшов день, коли мені визначили авдієнцію у Пана Гетьмана. Поїхали ми до Ваннзее з Ігорем Лоським. Він свого часу жив в Австрії разом з Кочубеєм, часто бував у Липинського, який жив поблизу. В Берліні, коли Кочубей став головою Гетьманської Управи, Лоський виконував у нього секретарські обов'язки, і з цього титулу бував у Ваннзее. У вищих гетьманських сферах він уже був своєю людиною. Нас вязала тепла і добра дружба, яку обірвала його передчасна смерть.

До того часу мені не доводилось бачити гетьмана Павла. Під час Гетьманщини служив я в Запорізькому корпусі і весь час стояв на охороні північного кордону. Запорізький корпус ні при одному з українських урядів не був фаворизованою частиною. З початку до кінця він виконував виключно бойову службу, і в історію навітніх змагань увійде лицарем без страху і догани. За Гетьманщини в Києві був я лиш раз на короткій відпустці.

З хвилюванням чекав я, як то відбудеться моя перша авдієнція у Гетьмана і про це думав, розглядаючи крізь вікно передпокою передній сад. Я, старий вояк, готовий був захватись у мишачу нірку. Лоський стояв біля мене. Раптом він тихенько взяв мене за лікоть. Я оглянувся, і в две-

рях кімнати побачив високого мужчину, який мене зосереджено розглядав. Я зараз же пізнав гетьмана Павла по фотографії. Це характеристичне обличчя, раз побачивши, не можна забути.

В кабінеті, крім мене з Лоським, були ще присутні Кочубей і Шемет. Більша кількість людей якось підбадьорювала . . .

Гетьман питався чи був я у війську, в якій ранзі, де служив, задоволено кивнув головою, коли я сказав, що в Запорізькому корпусі, а потім перейшов на організацію. Тут уже більше говорив Лоський, а я в той час крадькома розглядав кабінет. Було багато фотографій, декілька портретів, збірка всіх українських емблем і значків. На столі, в скромній рамі, стояв портрет якоїсь пані, як я довідався пізніше, Матері Пана Гетьмана. Стояв він на столі весь час аж довелось гетьманській родині залишити садибу перед большевицькою навалою.

Але, яке ж було моє здивування, коли збоку над столом, на стіні, я zobачив нашу спільну фотографію чотирьох основоположників „Українського Стягу“. Гетьман зауважив мою розгублену міну і сказав: „Я високо ціную ініціативу і відвагу вашої організації“. Тоді я пригадав, як колись Томашівський казав, що в Берліні хочуть мати нашу знимку, і для цього ми фотографувались.

Повертався я з Ваннзее, як кажуть, на крилах . . . Я знав того, чого мені бракувало для повного духового оформлення особистого чару Гетьмана. Пізніше, протягом багатьох років, мені довелось часто бувати у Ваннзее, бачити гетьмана Павла в різних ситуаціях, виконувати з його доручення різну роботу, але ця буденна, іноді тяжка, праця і обставини ні разу не затьмарили почуття глибокої відданості гетьманові Павлові, яка зародилась під час моєї першої авдієнції, а далі все росла і міцніла. Я бачив як у чотирьох стінах невеликого гетьманського кабінету билось серце і творилась думка людини, що міцно любила Україну, принесла для неї багато жертв і довгі роки працювала для неї без патосу, щодня і за кожних обставин. І для мене це місце на віки святе!

* * *

Як були ми в Подєбрадах, Липинський листувався з Томашівським, і через нього йшли всі його вказівки та важливіші припоручення, лише у випадках куртуазійних ми посилали спільного листа.

Отже свою уяву про Липинського, як людину, я склав посередньо. Уява ця була сувора. Липинський справді багато вимагав від гетьманця. Іноді його потягнення видавались навіть дрібничкові, але після ближчої аналізи, в них все була логічна повязаність і послідовність. Наприклад, Липинський вимагав абсолютно правильного писання адрес в будь-якій мові. „Щоб Ви сказали про людину, яка недбало напише адресу у французькій мові“, казав він. Колись, подаючи йому адресу з Чехії, Томашівський не поставив був над літерою належного значка. Липинський, як звичайно, перевірив і написав Томашівському досить суворе поучення та це й зобов'язав цього листа перечитати нам. Або ще приклад: був у Подєбрадах гурт людей, які хотіли підпорядкуватись Гетьманському Центрові, але ставили свої умови ідеологічного характеру. Липинський не лиш відкинув умови, але зажадав від нас припинити всі ділові стосунки з тією групою. Підстава — такі стосунки можуть розкласти молоду, ще не зміцнену організацію.

Липинський все казав, що гетьманську ідеологію можна або всю прийняти, або всю відкинути, „парцелювати“ її, за його виразом, не можна.

Того часу мені було мало зрозумілим, чому Липинський так сильно настоював на строгому доборі членства та вимагав праці над собою. Але пізніший досвід підтвердив всі його вимоги, кожне слово Липинського, як велику життєву правду.

Багато клопоту для нас молодиків робило питання федерації в 1918 р. Але і до цього питання Липинський підійшов по-своєму, прямо і без крутійства. Він у своїх листах до Томашівського писав, що акту федерації не можна і не треба виправдувати, але також не можна відповідальність за нього класти на гетьмана Павла. Він глибоко аналізував обставини, за яких відбувся цей акт.

Але, наприклад, ідея класової організації у моїй свідомості уклалась дуже легко і просто. Для мене, хліборобської

дитини, було стопроцентною і незаперечною правдою, що село, його побут, звичаї, культура, традиції, праця, все те, що Липинський називає спільністю продукції, побуту і культури, вяже людей між собою тісніше, а значить, уможливує їх обєднання, як наприклад, різні, навіть найліпші, але завжди надумані, програми політичних партій.

Роздумуючи над питанням класової організації, я пригадував один маленький, але характеристичний, епізод з мого юнацтва. Школа, в якій я учився, була закритим учбовим закладом. В таких школах учні звичайно живуть в пансіонах. До міста часто приїжджали односельчани, і коли це були близькі люди, то відвідували і мене... Звичайно, мама щось передавала.

Одного разу приїхав наш сусід; сиділи ми в кімнаті для відвідувачів і взаємно собі розповідали. Коли він пішов, до мене звернувся один з моїх товаришів, син якогось урядника: „Це був твій батько?“ — Він добре знав, що це не був мій батько, але, мабуть, хотів мене висміяти за таке „просто“ знайомство, тому я йому відповів: „Так, це був мій батько!“ — „То ти мужичок“ — погїрдливо сказав він і пішов геть. Мені було дуже болюче за мого сусіду. Його шанував мій батько, з його дітьми я виріс, а потім його два сини в українській армії наклали головами. Як відомо, в московській мові слово „мужичок“ погїрдливо-образливе.

От, я собі думав: як ж знайшов спільну мову з синами мого відвідувача, а отой мій товариш із класи лишився мені чужою людиною, хоч зовнішньою „культурою“ ми мали бути собі ближчі. То з ким я, і мені подібні, могли швидше дійти до порозуміння, з моїм односельчанином, чи з отим міським паничем?!

* * *

Праця в Інституті була цікава. Крім звичайної роботи відділів, щотижня відбувались доповіді для ширшої публіки. Якщо доповіді були в українській мові, то відбувались в Інституті, якщо ж у німецькій, то в університеті. Читали інститутські професори, асистенти, або запрошені науковці.

Липинський, з огляду на зовсім поганий стан здоров'я, рідко бував в Інституті — він працював дома, там же відбував консультації та соціологічний семінар.

Час ішов . . . Прошло вже майже два місяці, а я ще не був представлений Липинському. Лоський мені казав, що Липинський зовсім хворий, що йому шкодить берлінське повітря, що в такому стані він не любить, щоб його бачили чужі люди. Навіть кансультації тим часом були припинені.

Зрозуміло, що я себе приготував до відвідин тяжко хворої людини; такі відвідини, з природи речі, бувають відповідальні, а оскільки йшло про Липинського, то відповідальні особливо. Я дуже їх боявся, хоч нетерпеливо чекав.

Нарешті прийшов визначений день. Ми з моїм незмінним чічероне висіли на одній зі станцій місцевої залізниці, а ще треба було йти трохи пішки. Вулиця, при якій жив Липинський, була затишна, обсаджена деревами. Вона була зовсім пуста, лише здалека назустріч нам ішов якийсь чоловік.

„Я так і знав, що він вийде назустріч“, — сказав Лоський. Я не зрозумів, але Лоський додав: „Ото йде Липинський“. Я остовпів . . . До нас наближався, приязно та безжурно усміхаючись, чоловік середнього росту, елегантно одягнений, з воєнною виправкою.

Я таким розгубленим, здається, ще ніколи себе не почував! Пощо ж тоді пускати поголоски, що Липинський тяжко хворий? . . .

Липинський зараз опанував розмову; за хвилину я вже почував себе зовсім зрівноважено.

В хаті я роздивився Липинського детально. Мене зараз же вразила абсолютна неподібність його до того портрету, який звичайно скрізь вживано, і який я вперше побачив у Томашівського на столі.

Липинський був гарний з себе, з темним волоссям зачесаним назад, мав гарний, як це буває у туберкульозних, колір обличчя, на якому грав рум'янець. Вражали його карі очі, з гарячковим блиском, такі розумні . . . В них десь глибоко-глибоко заховався сум . . .

І тут я допустився нетакту. Щоправда, я зовсім широко був захоплений його критикою наддніпрянської інтелігенції і хотів це своє захоплення висловити авторові „Листів“. Як не робив мені „очі“ Лоський, я не вважав і не жалував барви. Липинський мовчав, лиш коло його уст грала не то усмішка, не то болюча гримаса . . . але він мовчав.

Коли ми вертались додому, Лоський мені сказав, що Липинський дуже не любить, як вихваляють цю частину його „Листів“. Він вважав її болючою конечністю. Лоський казав, що Липинський дорого заплатить за нашу сьогоднішню візиту . . . Та ще і вийшов назустріч, бідкався він. Виявилось, що Липинський такий жест вважає виявом чемности супроти гетьманця.

Признаюся, що після цієї візити я не дуже вірив Лоському, що Липинський у тяжкому стані і тому його бідканнями не дуже переймався. Я просто думав, що ближче оточення Липинського дуже вже його любить і цінить, і тому перебільшено турбується про стан його здоров'я.

Як же я помилявся! Пізніше Лоський перейшов до катедри мистецтва, а мені випало працювати у Липинського на його місці. З цього приводу мені довелось стати ближче до нього. Тоді я побачив його дійсний стан і зрозумів, що він справді грізний, і що цю надзвичайну людину при житті тримає лише шалена сила волі і автосугерований обов'язок супроти України, якого він ще не виконав на цьому світі.

Працював він найбільше лежачи, працював над ідеологічними питаннями; крім того вів велику переписку. І то не так собі листи, а кожний містив наświetлення якогось питання і вимагав напруження думки і волі.

Довелось мені десь читати про те, що, мовляв, листи Липинського, як правило, писав на машинці його секретар Ципріянович. Всі свої листи писав Липинський особисто і лише рукою. Коли не мав найменшої можливості написати листа, тоді писав листівку, але завжди власноручно. Принаймні я не знаю ні одного його листа, писаного машинкою, це він вважав нечемним, так само, як вважав за конечне вийти гетьманцеві назустріч. Таких властивостей у Липинського було більше і це не була поза, лише чин, який виходив з глибокого переконання.

Дуже пригнічували його найменші вияви співчуття. Тут страждала його гордість, він гнітуче переживав те, що хвороба переводила його в категорію фізично меншевартної людини. — Якось раз в Інституті чекали Липинського на чийсь виклад. Приміщення Інституту було дуже високо, і ко- мусь, може Д. І. Дорошенкові, прийшла в голову милосердна

думка, занести його нагору в кріслі. М. П. Ципріянович, який найліпше знав наслідки такого вчинку, не встиг зробити якихось протизаходів — він лише побачив, як мимо нього пробігли вниз чотири студенти з кріслом. Був він надзвичайно маломовним і поки спромігся насвітлити свої побоювання, Липинський уже приїхав. Побачивши студентів з кріслом, він повернувся і поїхав додому . . . Розпачі бідного Ципріяновича не було кінця.

Або ось такий факт: Якось Липинському погіршало і потрібні були непередбачені видатки. Грошей не було. Тоді Пані Гетьманова перевела якусь трансакцію з своїми дорожчінностями . . . Липинський не міг сумніватись, що цей вчинок був викликаний виключно добросердечністю Пані Гетьманової, був щирий і в її стилі, але все ж допомоги він не прийняв . . .

* * *

Крім моєї формальної інститутської праці в бібліотеці, семінарі, обов'язкових доповідей для асистента, я, як і всі мої колеги, працював над своєю власною темою з обсягу найближчого замишування.

Мабуть, з огляду на соціальну приналежність, з економічних питань мене найбільше інтересували справи сільськогосподарські. Колишній мій професор з цих дисциплін пробував мене переконати, що найліпшою формою землеволодіння в Україні є московська „община“. Він зовсім негативно наświetлював акцію хуторського розселення. Але я на власні очі бачив, як все моє оточення тільки і мріяло про клапчик власної землі, і коли через банк почали парцелювати нерентовні більші посілості, наші хлібороби масово купували землю і виселялись на хутори. Отже може і оправдано, що я критично поставився до тверджень мого професора. Правда, йому не забракло статистичних даних для підтвердження його думки, але коли я взявся довести протилежну думку, то мені також цих даних не забракло. Я цим був дещо заскочений, але потім, коли довелось ближче ознайомитись з большевицькою статистикою, я побачив, що статистичні дані, це не лише вислід наукових досліджень, але і сумління дослідника . . .

Для своєї праці я вибрав тему: „Можливості організації хліборобського класу в Українській Консервативній Державі“. Свого часу вона друкувалась у „Бюлетені“.

Очевидно, що мені самому в голову не прийшло звернутися за допомогою до Липинського. Але зробив це Кочубей; якось раз, як він був у мене в Адлерсгофі, сказав, що Липинський доглядатиме за моєю роботою і цікавиться, що я вже маю написане. У мене, крім хаосу думок у голові, не було ще нічого . . . Але я зараз взявся за працю . . .

Це був щасливий період мого життя. Дбайлива увага Липинського, його короткі критичні зауваження і обширні поради, з чим треба докладніше ознайомитись, як треба підійти до тієї чи іншої проблеми, скеровували працю в одне русло, не дозволяли ще нездисциплінованій думці розбиватись на дрібні побічні проблеми.

Передбачаючи швидкий кінець, Липинський гарячково працював над своїми працями. До того ж крім моєї праці, він керував роботою Кучабського, частинно Оляччина, також Лоського. Для мене досьгодні лишається загадкою, як він, тяжко хворий, міг всю цю роботу виконувати.

На цьому місці я хотів би ще згадати М. В. Кочубея; Він часто надїздив до Адлерсгофу, і ми в гурті ближчих друзів дискутували різні проблеми. Кочубей мав значний вплив на духовий розвиток тодішніх гетьманців. Я з захопленням слідкував за думками цієї талановитої людини, вони наче блискавки прорізували обрії. Але якою ж протилежністю був він Липинському, який, як ніхто, умів пов'язати небо і землю в одну цілість . . .

* * *

Мабуть уже так судилось мені на цьому світі, що як лиш всміхнеться до мене доля, зараз десь чигає її заздрісна сестра . . . Не встиг я і до половини довести своєї роботи, як стан здоров'я Липинського настільки погіршав, що він мусів покинути побудований на багнах Берлін. Він виїхав знову до Австрії, і мені вже більше не судилось його побачити . . . Листи, які я дістав від Липинського пропали, лиш один з них свого часу редактор М. Пасіка оприлюднив в „Українській Дійсності“.

Слідкуючи за листовними звітами з моєї праці, Липинський радив мені докладніше ознайомитись з соціальними та земельними відносинами в Англії.

Признаюсь, у мене не було внутрішнього переконання, що студії над такими відносинами є конечні для моєї теми. Але вглиблюючись у завдання, я скоро зрозумів, що вимоги Липинського зовсім правильні, бо хоч соціальні відносини і їх розвиток в Англії інші ніж у нас, все ж вони є дуже повчальні для того, щоб зрозуміти, як взагалі досягається нормальний розвиток, а тим і устояність соціальних відносин та зберігається від передчасного винищення консервативна верства, тобто якраз ті два основні державні фактори, яких, з різних причин, не знає українська соціальна політика.

Роботу свою я закінчив і відчитав її в Інституті. Обставини склались так, що я мусів повернутись до Чехії. Липинський незадовго помер, а з Берліну також порозїздились, хто куди, Кочубей, Кучабський, Залозецький, Лоський, який за декілька років також помер у Львові.

Колишній інтелектуально сильний берлінський гетьманський осередок перестав існувати . . . Занепав світ, якому Липинський був сонцем!

Для мене почалось життя сірої людини. Після Берліну, праці в Інституті, контакту з духово-сильними людьми, на новому місці мені було особливо тяжко. Але на все воля Божа; за вісім років я знову повернувся до Берліну, але це вже був не той Берлін. Та про це іншим разом.

* * *

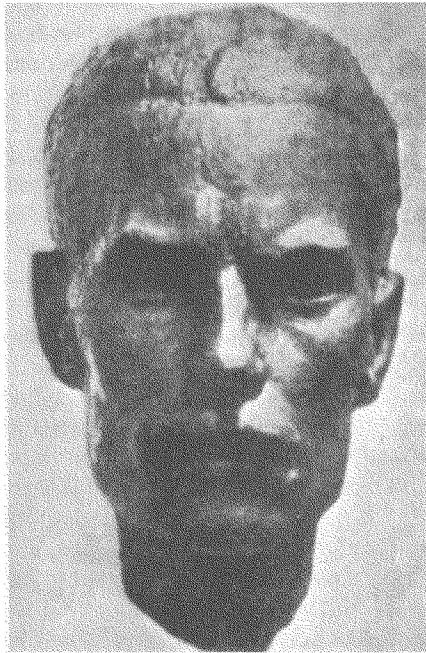
Коли я викликаю в своїй уяві образ Липинського, я його чомусь завжди бачу таким, як він ішов нам з Лоським назустріч, при першій моїй візиті до нього. Отаким елегантним, струнким з легкою ходою, безтурботно, гарно усміхненим. І дивно . . . таким Липинського я бачив лише отой раз . . . Зате більше я бачив його прикованим до ліжка, хворим, немичним.

Цікаво, що так само, коли я згадую рідну хату, село, і колись безжурну родину, я все бачу багато-багато сонця, неповторну блакить неба . . . і веселі, дорогі обличчя . . . А було ж і інакше, бувало похмуро, сумно і смерть ходила по нашій оселі.

Це, мабуть, Боже милосердя зберігає непорушними дорогі нам образи, щоб на тяжкій життєвій дорозі з них черпати силу і рівновагу духа.

Духова постать Липинського велична, захоплююча, трагічна! Розпорошена на бездержавних бездоріжжях українська нація, не спроможна покищо сконцентрувати політичну думку на його науці, і трагічна постать Липинського глибоко символізує нашу політичну добу. Самітня людина, бо прийшла з майбутньої епохи, післанець Небес, якого не визнала власна Батьківщина! Але прийде доба Липинського, і він виконає своє післанництво — введе Україну в народів вільне коло.

ДУМКИ ЛИПИНСЬКОГО ПРО Церкву в Державі

Вячеслав Липинський
Скульптура роботи Федора Ємця.

Однією з найбільших рис В. Липинського, як ідеолога і політика, треба вважати його месіянiзм, розуміючи під цим поняттям віру в ісланництво народу, зокрема українського народу, що, втративши свою незалежність, бореться за здобуття цієї незалежності та своєї власної держави.

Джерело месіянiзму В. Липинський вбачає в релігійних почуваннях та в зв'язані з ними містицизмі. Упродовж історичного процесу месіянiзм завжди йшов у парі з державницькою ідеєю. „Проявив месіянiзму, — каже Липинський, — маємо в історії стільки, скільки було і єсть на світі великих державних націй. Будь то завдяки Біблії найбільше відомий месіянiзм колишнього народу Ізраїля, будь то месіянiзм старинних греків і римлян; будь то новітніх англійських пуритан, які себе вважали за „націю святих“, будь то германський, італійський, московський, або польський месіянiзм — скрізь бачимо в ньому різні прояви одного і того самого почуття національної самоповаги, національної чести, національної гордості, виявленого в великім творчій пориві даної провідної верстви до здобуття для своєї нації окремого, Богом і людьми оправданого місця на землі”¹⁾.

Найстаршим ґрунтом, де зародився месіянiзм, є традиції ізраїльського народу. Його буття було побудоване на релігії, а державна форма тісно пов'язана з релігійною ідеєю.

1) Листи до Братів-Хліборобів. Вид. 2. Вид. „Булава”, Нью Йорк 1934, стр. 366.

Найбагатшим ґрунтом для розвитку месіянїстичної ідеї стала християнська релігія з її виробленим почуттям любови до ближнього. Обраний народ не тільки гідний повести людськість до більшої досконалости, але й має добру волю у випадку потреби взяти на себе і найтяжчі жертви²⁾ На ґрунті християнської релігії В. Липинський висунув ідею про післанництво України в світовій історії. „Суть цієї ідеї, — каже Липинський, — лежить в тому, що дана провідна верства, а за нею і ціла нація, вважають себе покликаними тими вищими силами, в які вони вірять, до виконання наказів цих сил. Яко така, ідея післанництва відіграла величезну ролю в постанні і розвитку всіх державних націй, тьбто націй, які потрапили свої національні хотіння зреалізувати”³⁾ Він переконаний в неминучості виникнення української держави, яка має зайняти місце серед інших світових держав, має виконати „світову місію історичну, яку серед інших націй і держав дав до виконання Великий Бог на Ним створеній землі”⁴⁾

Отже зв'язана з містицизмом месіянїстична ідея є основою „здатности до жертв — як каже Липинський — яких всяке здійснювання хотінь та ідей, всяка поважна політична акція вимагає. Політичними творцями можуть бути тільки ті, що жертвують собою за те правдиве, добре, законне, необхідне, в яке вони всією душею вірять”⁵⁾

Звідси й випливає погляд Липинського на релігію і Церкву та їх значення в державі. „Не входячи в саму суть релігії, в її науку і правду, я визнаю, що в громадськїм і подітїчнїм життї релігія — це добро, яке треба всіма силами берегти кожному, хто хоче організованість, єдність та силу своєї громади (своєї нації і держави) установити і збільшувати. Щодо самої суті релігії, то я вірю в Бога і хочу виконувати його закони, як мене навчила та Церква і та

2) І.Мірчук. Месіянїзм Липинського. Зб. В. Липинський, як ідеолог і політик.

3) Листи до Братів-Хліборобів, 366.

4) В. Липинський. Релігія і Церква в історії України. Ужгород, 1931, стр. 41.

5) Там же, 9.

Богом об'явлена релігія, в якій я уродився.”⁶⁾

Тільки релігія забезпечує вищий розвиток духового і матеріяльного життя, і Липинський це так розуміє. Вищий ступінь наближення до Бога, більша любов до Нього потрібні нації для використання техніки. Інакше кажучи, для творення вищої техніки нація має насамперед забезпечити собі високу громадську мораль, яка може бути розвинена тільки на ґрунті релігії. Розвиток людства взагалі йде „по лінії більшої любови і більшого наближення до Бога”⁷⁾

Любов до Бога — підстава громадської моралі. Звідси у Липинського цілком вище обґрунтування формули: „Ність власть, аще не от Бога”, бо всяка влада дається націям від Бога справедливо і правдиво — абсолютно в такій самій мірі, як дана нація в своїй вірі і в своїй моралі уявляє собі Бога, як вона Його любить і шанує Його закони⁸⁾ „Коли ціла нація, — твердить Липинський, — і ті, що правлять, — живе не різними вірами: „панською” і „народньою”, „буржуазною” і „пролетарською”, а одною спільною вірою, і коли вся її громадська мораль побудована на вічному законі „в потї чола твого будеш їсти хліб твій!” го при таких умовах вона може мати високу техніку і високу громадську організацію, високу мораль і духову культуру”⁹⁾

В. Липинський чітко вказує на призначення людини, як вищої істоти на землі. В однаковій мірі він застерігається як перед перебільшенням її властивости, так і перед применшенням її людської природи. „Людина не єсть „богом”, — каже він, — але не єсть і мавпою. Ми не в силі творити світ, але той світ, який від Бога-Творця маємо, ми можемо досконалити. Політичні методи організації — це не чудотворство і не магїчні заклинання, а тільки засоби

6) 7) Листи до Братів Хліборобів, 197.

8) Там же, 205.

9) Там же,

для такого досконалення. І при виборі та їх здійснюванні найбільше нам допоможе віра в Бога і любов до наших людей такими, якими вони є, а не такими, якими ми хотіли б, щоб вони були”¹⁰⁾

Віра в Бога у Липинського — це основа всієї діяльності людини. Тільки віра в Бога уможливить нам і полегшить працю, скеровану до здійснення нашого спільного ідеалу. Тільки віра допоможе нам усвідомити, що праця наша є виконанням обов'язку, покладеного на нас Божим законом, і що Бог дав людям для виконання добра та уникання зла розум і свободу волі.¹¹⁾

До релігії підходить В. Липинський, за його власними словами, „виключно зі становища політичного”. „Це значить, — каже він, — що не хочу, не можу і не буду говорити про релігійні догми і про те, „яка релігія краща”. Я буду говорити про релігію тільки в її відношенні до політики”.

В своїй книзі „Релігія і Церква в історії України” В. Липинський стверджує факт, що політика у відношенні до релігії займає різне становище. Є політики, — каже він, — які з релігії спитуються робити собі знаряддя. Вони не признають, щоб поруч з їх світською владою існувала окрема влада духовна. Тому вони вважають, що їх світська влада є одночасно і духовною владою. Будучи приятелями держави, ці люди вважають себе головами Церкви. „Меч і ідея. — каже Липинський, — сполучені тут в одних руках”. І коли якась Церква в державі не хоче бачити над собою світської влади, тоді її винищують або обмежують у правах.

Але є також політики, що відкидають потребу релігії в організації державного життя. Вони вважають, що для держави Церква непотрібна, що взагалі релігія — це приватна справа. Вони думають, що для організації держав-

ного життя вистачить тільки одного розуму. Вони не визнають ніяких освячених традицією авторитетів, допускаючи повну „свободу переконань” для кожної одиниці. Тому непотрібна їм релігія, бо обмежує їх свободу, не дозволяє робити зло. Звідси й виникають оті відомі нам фальшиві теорії безбожної держави, теорії цілковитого відокремлення Церкви від держави.

Урешті є ще й такі політики, які вважають, що світська влада мусить бути виключно в світських руках, саме тих, які мають велику матеріальну силу. Але, щоб виконувати своє організаційно-державне завдання, вони мусять слухати наказу Церкви, визнавати й пітримувати авторитет духовної влади. Такі політики не хочуть робити з Церкви знаряддя своєї влади. Церкві належить лише справа духовного і морального характеру. Кожній людині (тії, хто править, і тії, якою правлять) вроджений егоїстичний інстинкт: побільшування своїх прав і своєї влади. Слід обмежувати ці егоїстичні інстинкти, щоб збудувати і зберегти державу. Необмежений егоїзм правлячих веде до зловживання владою, а те останнє провадить до руйнування самої держави. Одних політичних засобів для цього замало. Мовляв, все зроблене людьми, людьми може бути легко повалене і знищене. Тільки вищий Божий закон громадської моралі і тільки авторитет духовної влади, яка цей Божий закон береже і стежить за його виконанням, тільки цей авторитет може обмежити людський егоїзм. Тому саме в цій сфері держава мусить визнавати авторитет Церкви, дбати про моральну та духовну санкцію і про благословення Церкви для державних справ¹²⁾.

Зваживши всі ці погляди на Церкву різних політиків та величезний організаційний і об'єднуючий громадський вплив Церкви, В. Липинський твердить, що такого впливу Церкви не може бути ні тоді, коли церква є слухняним знаряддям в руках державної влади, ні тоді, коли вона є в

¹⁰⁾ Листи до Братів Хліборобів, 469.

¹¹⁾ Там же, 470.

¹²⁾ Релігія і Церква в історії України, стор. 10-16.

становищі „приватного підприємства”, на яке ніхто в державі не зважає. У першому випадку, на думку Липинського, Церква сприяє руйнуючим державу егоїзмам, сама втрачає свій авторитет і занепадає разом із світською владою. В другому випадку, позбавлена належного авторитету світською владою, Церква не може мати організаційного впливу на громадське життя. Тому, на думку Липинського мають рацію тільки ті політики, які визнають Церкву як високий духовний і моральний авторитет у державі і не хочуть робити з Церкви знаряддя своєї світської влади, ані проголошувати Церкву приватною установою.

Саме думки цієї третьої групи політиків відповідають думкам Липинського: „Хотіння політиків власне оцього третього типу сходяться з хотіннями моїми і тому з їх становища я дивлюся на релігійні справи”¹³⁾. Інакше кажучи Липинський стоїть на позиціях розмежування світської і духовної влади, Кесаревого і Божого, але не відокремлення Церкви від держави, а „визнання владою світського авторитету влади духовної. Порядок і рівновага в державі можуть бути тільки тоді, коли світська влада, визнаючи авторитет влади духовної, уникає зловживань, обмежує надужиття своєї сили, а влада духовна обороняє Божий, моральний закон. Ця рівновага може існувати доти, доки духовна влада не поневолена світською, доки ці дві влади виразно розмежовані і доки представники влади духовної, віддаючи Боже Богові, а Кесарева — Кесареві, не намагаються приборкати собі до рук світську владу”¹⁴⁾

II.

За теорією В. Липинського в історії існують два основні типи взаємовідносин між Церквою і державою. Ці типи він зв'язує з завойовницькою політикою держав: або завойовники зливаються в одну політичну і культурну цілість, приймаючи й релігію завойованих, або силою накин-

¹³⁾ Релігія і Церква в історії України, стор. 15.

¹⁴⁾ Листи до Братів-Хліборобів, стор. 221.

дають вони завойованим свою релігію. В першому випадку Церква впливає на державу, бо завойовники взагалі національно уподібнюються завойованим і тим самим підпадають і релігійному впливові, Церква сильніша від держави. В другому випадку держава впливає на Церкву, отже вона сильніша за Церкву. Держава не вростає органічно в місцеву національну культуру, але механічно прищеплює місцевим масам свою культуру і винищує слабу організацію громадянства сильнішою організацією держави.

Під перший випадок Липинський підводить церковно-державні взаємовідносини на Заході, де завойована й прийнята германцями римська культура і релігія мали вплив на нову імперію. Під другий випадок він підводить церковно-державні взаємовідносини на Сході. Взаємовідносини в Україні Липинський наświetлює так.

Київська держава прийняла від Візантії християнську релігію, що своєю творчою силою була вища від пасивного поганства поді в Україні. Християнство було накинута українському народові згори, державою, тому ця нова релігія була оголошена державною релігією. Держава мала зверхність над релігією, зверхність над християнською Церквою, і цим самим духовна влада стала в залежність від світської влади.

Але згодом у часи татарського лихоліття, нова релігія і культура значно наблизилася до народу і стали зверхніми над тими політичними руїнами, що їх несли татари. Отже, християнство стало тепер місцевою релігією, релігією батьків.

Ту місцеву релігію, а разом з нею і місцеву національну культуру переймали нові творці держави, що повстала на руїнах Київської Держави, в двох великих розгалуженнях — Галицько-Волинському і Русько-Литовському. Відносини між Церквою і державою були зовсім інші: вже не держава впливала на Церкву, але навпаки: Церква впливала на державу.

Згодом через занепад релігійного життя під натиском польського католицизму, — каже Липинський, — занепадала Галицько-Волинська держава, бо „земля (держава) не мо-

же бути без закону"; як висловлювалась галицько-волинська верхівка, яка по руїні власної держави просила в 1370 році в царгородського патріярха настановити давно бажаного в Галицькій Русі митрополита. Те ж саме сталося і з Русько-Литовською державою. Позбавлена своєї авторитетної Церкви і морального зв'язку з своїми народними масами, українська верхівка опинилась без морального опора, „стала верхом нації без національної підстави”, — як каже В. Липинський. На його думку, саме ота „повна безрадість цих верхів віднайти без авторитетної Церкви, без авторитетних і добре організованих духовних провідників народу, культуру і політичну єдність з своїми народними масами” була „одною з головних причин, що примусила до політичного і національного відступництва”.

Епоху відродження української держави в ХУІІ ст. на чолі з Гетьманом Богданом В. Липинський вважає і епохою відродження Православної Церкви. Під проводом видатних організаторів Єлисея Плетинецького, Петра Могили та інш. Українська Православна Церква придбала собі те, чого їй на правду бракувало і що, на думку Вячеслава Липинського, було головною причиною її занепаду: вона придбала релігійне виховання, освіту, дисципліновану організацію і вміння бути незалежною від світської влади. Релігійне виховання і освіта спричинили до зміцнення творчого ідеалістичного світогляду. Дисциплінована організація врятувала Церкву від сектантства, від розпаду в догматичній та ієрархічній анархії. А незалежність від світської влади сприяла більшому авторитету Церкви.

Кінець ХУІІ ст. — це початок нової духовної руїни, що пішла в парі з руїною політичною. Стала розкладатися українська церковна організація, створена Могилянською Академією. Основна причина цієї руїни це, за висловом Липинського, „заміна ідеалістичного містицизму релігії містидизмом магії”, намагання сполучити владу духовну з владою світською, порушення уже не раз згадуваної заповіді Христової: „Віддайте Кесареві Кесареві, а Боже — Богові”.

Трагедія полягала в тому, — каже Липинський, — що тодішня українська православна ієрархія не змігла розмежувати владу духовну від влади світської. Через те вона не могла побороти всередині цю церковну анархію і „безнадійно заплуталась між церковним фактом релігійної єдності з Москвою і суто світським змаганням до єдності державної, політичної”. Не маючи міцної духовної опори у сфері церковного життя через вказані вище причини, Україна примушена була прийняти інші духовні основи життя суспільства, накинуті їй ззовні від імператорсько-синодальної російської держави.¹³⁾

Таку маємо загальну картину історичного розвитку взаємовідносин між Церквою і державою, картину, що її намалював нам В. Липинський.

III.

Цілком правильно В. Липинський ставить питання про відношення релігії до політики: релігія, каже він, не забороняє робити світське, громадське, політичне діло — віддати Кесареві Кесареве. Вона тільки забороняє в цій політичній праці „порушувати обов'язуючі всіх людей закони громадської моралі”. Якщо такого порушення немає, тоді релігія, навпаки, буде цій праці допомагати.

Тепер виникає питання: в чім саме може виявитись ця допомога? Відповідь на це питання зв'язана з правдивим розумінням завдання Церкви. Зрозуміла річ, що не є завданням Церкви робити за політиків світське, Кесареве діло. „Коли б ми, — каже Липинський, — стали вимагати від священників, щоб вони ряси мечами препоясали і за плуги й фабрики взялись, а ми, світські люди, будемо тимчасом

¹³⁾ Релігія і Церква в історії України, стор. 28-37.

між собою і з своїми священниками сваритись, котра релігія краща і котра нам швидше „Україну збудує”, — то при таким способі організації нашої боротьби за націю і державу ми ані держави не збудуємо, ані нацією ніколи не станемо, і тільки ту Церкву, яка б за це своє діло взялась, здеморалізуєм і скомпромітуєм”.

В. Липинський виразно застерігає проти втручання Церкви в громадські і політичні справи. Не та Церква допомагає нам, „що її „пастирі захочуть зайняти (кажучи фігурально) місце офіцерів генерального штабу”, а та Церква, що, „обмеживши розбещений егоїзм і анрхізм наших провідників, навчить їх бути добрими провідниками”. Та Церква, що „обмежить нашу взаємну злобу, а навчить нас з любов'ю класти життя своє за друзі свої”; що „обмежить нашу звичку до зрадництва, егоцентризму та отаманії і навчить нас чесноти, посвяти, послуху і дисципліни, а тим самим навчить нас єдності і організованости, бо без них ніколи перемоги не буває”. Та Церква, що „дасть нам силу моральну переносити терпеливо та мужньо все те горе і всі ті страждання, що без них ні одна війна і боротьба, а тим більше боротьба за одно з найбільших у світі діл — за Державу Українську — обійтись не може”. Нарешті, та Церква, що „нашу боротьбу за Україну виведе з її дотеперішньої безперспективної егоїстично-матеріалістичної темряви і дасть їй вищу, ідеалістичну, законотворчу значену печать, що нашу дотеперішню гризню за викинуті на наш колоніальний смітник недогризені кістки перетворить у боротьбу за світове місце України, за ту нашу світову місію історичну, яку серед інших націй і держав дав до виконання великий Бог на ствереній Нам Землі”.¹⁶⁾

В чім же полягає ця організуюча сила Церкви і чому тільки Церква може виконувти цю функцію в громадському життю?

¹⁶⁾ Релігія і Церква в історії України, стор. 19-20

На це питання В. Липинський відповідає так. В основ людських інстинктів лежить хотіння жити. Звідси виникає бажання людей в боротьбі за збереження життя скріпити свої слабкі сили з Силою сильнішого, що її присутність людина відчуває. Почуття такого союзу дає людям енергію до боротьби і віру в кінцеву перемогу. Таке містичне почуття примушує людину своєю волею коритися цій вищій Силі, в яку людина вірить як в абсолютне Добро. Містицизм — це велика сила в боротьбі за існування, бо без містицизму, без віри „не можна помислити цілої людської культури і цивілізації”. Тільки віра дає людині той розмах, те захоплення, що вона може творити великі, навіть „надлюдські” діла!¹⁷⁾

Поряд з цією силою, творчою силою, існує інша сила, руйнуюча сила. Ця друга сила містицизму — це гордість і тілесні пристрасті: створивши свої „надлюдські” діла, людина починає думати, збившись з правдивого шляху, що вона може не тільки пізнавати й виконувати Божі закони, але й сама творить їх; що своєю людською силою вона здатна творити чудеса. Вбивши своєю гордістю релігію, людина віру в Бога замінює вірою в себе, в свою чудодійну силу. Інакше кажучи, містицизм релігії вона замінює містицизмом магії.

Поступ у політиці, цивілізації і культурі залежить саме від правдивого творчого шляху людини. Збочення з цього шляху, що його Липинський зве шляхом релігійного містицизму, веде до нищення надбань культури і цивілізації, до нищення держави. Тільки релігія є тією здержуючою силою, що не допускає до гордості, до самообожнення. „Тільки тоді, — каже Липинський, — коли життя матеріальне, державне керується незмінливими і вищими од людських законами Бога, і коли віра в Бога і любов до Нього не дозволяють людям знайти всю ціль свого існування в матеріальному, тілесному, — можна весь час в людській матеріальній боротьбі за поширення життя, за владу, за державу містичне захоплення піддержувати”. „Своєю непорушною догмою, — каже далі Липинський, —

¹⁷⁾ Релігія і Церква в історії України, стор. 19-20

і вірою в вищі од часових людських примх та ілюзій Божії заюни, релігія при допомозі Церкви береже людей від анархії в думанні, в почуванні і в ділах. Вона служить провідником для розуму і сторожем для серця.¹⁸⁾

В Липинський розмежовує (і цілком слушно) два різні поняття : розділ влади світської (державної) і духовної (церковної), який в житті громадським є корисним, та кожночасне відокремлення Церкви від держави, яке в житті громадським є шкідливе. Отже, виходить за Липинським, що Церква незалежна від держави лише своєю владою духовною, своїми функціями, бо тільки вона ці функції компетентна виконувати, але вона становить єдність з державою своєю суттю, як духовна основа, як запорука морально-здорової держави.

ІУ.

Такий підхід до питання про Церкву в державі дає можливість Липинському розв'язати проблему різних віровизнань в майбутній українській державі. Різні християнські Церкви в Україні, буди незалежні в своїм внутрішнім житті, виконують спільне завдання перед державою — зміцнюють її релігійно-моральні основи. На думку Липинського, політична влада, що має в руках матеріальні сили, не повинна втручатися до внутрішніх справ церковних. Як і, навпаки, не може втручатися духовна сила одної української Церкви в матеріальні сили держави. Мусить бути визнання і оборона „мечем українського авторитету всіх християнських Церков України”. В Липинський вчить, що „державна влада українська, коли не хоче порушувати необхідної для існування держави духовної української рівноваги, не може ставити ані залежне від держави, ані в державно принижене чи неповноправне становище в Україні жодної християнської Церкви, а мусить дбати про однаковий авторитет, однакову духовну

¹⁸⁾ Релігія і Церква в історії України, 24.

та організаційну незалежність і однакове політичне становище всіх Церков в Україні.¹⁹⁾

Зовсім інша справа з сектами або розколами, для яких при нормальних взаємовідносинах між державою та існуючими в ній Церквами і особливо при повній авторитетності останніх — не може бути місця. Існують різні погляди на причини виникнення сект. Одні в сектантстві вбачають зовнішній вплив, інші вбачають у цьому внутрішнє явище. Знову ж таки одні дивляться на сектантство як на явище релігійне, інші — як на явище соціально-політичне. Одні визнають його явищем прогресивним, інші явищем регресивним, хоробливим.²⁰⁾

В Липинський основним коренем цього зла, головним винуватцем сектанського руху вважає саму Церкву, яка неспроможна, з одного боку, стати міцною релігійно-моральною опорою держави і, з другого боку, неспроможна створити тих умов для релігійно-морального задоволення людини, які лежать на обов'язку Церкви, як єдиного і найміцнішого чинника, що регулює духовне життя людських колективів. Секти з'являються там, — каже Липинський, — де „одічлена по минувшині організація церковна слаба і малоавторитетна”. Авторитет церкви слабне тоді, коли духівництво „приневолене займатися справами земними, політичними”.

Секти в державі — це таке ж саме зло, як і злом є відсутність чіткого, єдиного, авторитетного проводу в політиці. „Всякі секти тим більше небезпечні для нації, — каже Липинський, — чим більше вона має в собі історично витворених нахилів до анархії, та антигромадського індивідуалізму. З цього боку сектанство, яке йде все впарі з індивідуалістичним (хоч би найбільш „патріотичним”) вільнодумством, нічого іншого, крім збільшення нашого

¹⁹⁾ Релігія і Церква в історії України, 24.

²⁰⁾ К. Плотников. Історія и обличення русского сектанства. Спб. 1917, стр. 1.

національного розпорошення, дезорганізації і нашої вже й так непомірної анархії в думках, а за ними анархії і в ділах, принести не може”.

Такі є основні думки В. Липинського про Церкву в державі, думки, які приводять нас до висновку, що майбутня українська держава, щоб забезпечити собі міцні моральні основи, оцю запоруку політичної сили, повинна цінити значення Церкви в духовому житті українського народу. Тільки при цій умові українська держава буде авторитетною, сильною, непереможною.

Інк. Микола Базилевський

В'ячеслав Липинський та ідея соціальної стабілізації. *)

ВСТУП

В комплексі ідей, які обґрунтував і поставив перед українським громадянством до здійснення В. Липинський, основне місце займає **ідея соціальної стабілізації**.

Інші його ідеї, як ідея провідної верстви, класова ідея, ідея територіальної спільноти, хоч і належать до логічних категорій, що підкреслює їхнє особливе значення, однак супроти ідеї суспільної стабілізації вони виконують лише службову роль.

Стабілізоване українське суспільство, яке було б життєдатним, яке б еволюційним порядком нормально розвивалось, яке в своїй динаміці було б гнучким, еластичним, і в той же час міцним і відпорним на внутрішні зміни, а то й потрясення та зовнішню експанзію, — ось що опановує думку Липинського, ось чого шукає він у своїх історичних і соціологічних студіях та студіях над історією Церкви.

Липинський шукає історичних-духових і матеріальних основ, на яких можна було б стабілізувати українське суспільство та зрівноважити його в його складових частинах і так поставити на службу державотворчого процесу.

І він викриває стабілізаційні закони суспільного розвитку, прикладає їх до української дійсності і робить висновок, що вони спроможні цю дійсність із стану бездер-

жавного перетворити в стан державний.

В. Липинський урахує особливості розвитку українського народу і проблему соціальної стабілізації в Україні вважає однією з найтяжчих, з природи речі, проблем.

В силу певних причин — на них не будемо спинятись — в Україні ще й сьогодні від тисячеліть перехрещуються духові впливи Сходу і Заходу без того, щоб витворити **один духовий тип українця**. Наприклад: декотрі явища нормального демографічного характеру, які з природи речі утруднюють процес суспільної стабілізації, але деінде проходять зрівноважено, у нас набирають досить бурхливих форм.

Але, крім них, уже десятки років в Україні діє чинник непередбачений ніякими соціальними нормами — це примусове масове вимішування різних народностей етнографічно собі чужих — українців з москвинами чи різними азійськими народами, — що готує в майбутньому просто непередбачену трудність здійснення в Україні ідеї соціальної стабілізації і це особливо підкреслює її вагу і значіння.

ЗАГАЛЬНІ ЗАУВАЖЕННЯ

У повноті соціального змісту, стабілізоване суспільство — поняття ідеальне. В житті воно, навіть у найвищих зразках, є релятивним. Коли взяти бігуни цього поняття і

*) Доповідь на IV. Науковій Конференції НТШ — Торонто, 6 вересня 1953 р., „Булетень” ч. 1 (4), 1953.

означити їх наприклад, то ідеально устояне суспільство було б таке, що про нього говорить Христос, називаючи його Царством Божим.

Протилежний бігун є стан хаосу, стан такої неупорядкованої мінливості в середині спільноти, коли не можна говорити про неї, як про організовану громаду, лише як спільноту окремих непов'язаних між собою ні громадськими, ні моральними нормами одиниць, що силу цього перебувають між собою в стані перманентної боротьби всіх проти всіх.

Найближчим прикладом такої спільноти може бути населення московської держави з підбитими нею теренами, в часах т. зв. воєнного комунізму.

Здійснима ж форма стабілізованої спільноти лежить десь посередині між цими бігунами і вона є тим вища, чим більше наближається до ідеї Царства Божого.

Найдосконаліші історичні взірці устояного суспільства дає Англія. Ми не можемо на них спинятись докладно, — означимо лише деякі моменти з її соціального життя і переїдемо до наших теренів.

Ця інтересна країна цілим суспільним укладом доводить, як поруч себе можуть існувати нові форми громадського життя з формами старими, і що якраз цим досягається стабільність соціального життя.

Візьмім основу англійських внутрішніх взаємовідносин — інститут Монархії. Він пережив багато криз, бурхливих революцій, як за Кромвеля, і все ж виконує визначену йому соціальну функцію аж до наших днів.

І поруч з цим найконсервативнішим інститутом, ось уже більше як сім століть, бо з 1215 р., уживається найнародніша парламентарна система, яка є виразником найдаліше йдучих суспільних вольностей, які тільки знає модерний соціальний лад.

Англія виключно дбайливо зберігає старі форми суспільного життя, які в її соціальній структурі ще потрібні. Наведу наймаркантишій приклад: земля в Англії належить порівнюючи невеликій кількості родин. Будинки, фабрики, вибудовані на заарендованій землі. В той же спосіб довготривалої аренди задовольняється і потреба землі хліборобського населення.

Здається, що цей чистий пережиток під кожним оглядом шкідливий. Але англійське суспільство дивляється на цю справу інакше і земельну власність дбайливо зберігає за старими родинами, бо вона дає можливість триматись на верхнім житті родовій аристократії, яка, з розвитком промислових форм господарства, була не минуче засуджена на знищення.

І ця суспільна верства виконує важливу функцію. В англійському парламенті деякі послі вимагали від міністра Бевіна усунути з дипломатичної служби представників родової аристократії. Він відмовив, мотивуючи тим, що вони винятково зручно і жертвенно виконують службу державі.

Цей приклад, очевидно, не є до наслідування — він належить до виключних властивостей англійського суспільного життя. Але я навів його для того, щоб показати якими далекойдучими суспільними компро-

місами Англія досягає справді устояних форм громадського життя і ці компроміси не заважають її суспільному, ні господарському розвитку.

На закінчення цих зауважень слід зазначити, що стабілізоване суспільство має різні форми і різний зміст. Так за формою стабілізація буває стихійною, або організованою, а за змістом органічною, або механічною.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬНИХ ФОРМ В УКРАЇНІ

1. Організовані форми

Історія нашої країни склалась цілком інакше ніж історія острівної, цілі століття захищеної з сухоходу широкою протокою, а з моря сильною фльоютою, Англії.

Спочатку кочові орди, що іноді доценту винищували зав'язки суспільного життя, а пізніше державна залежність України від Польщі і Москви, які свою політику спрямували на нищення організованих форм українського суспільного життя — все це створило таку ситуацію, за якої століттями не можна було розбудувати міцних загальноукраїнських форм суспільної організації.

Ці зовнішні причини викликали причини внутрішнього характеру — духове роздвоєння української провідної верстви, що находилась під культурним впливом Сходу і Заходу.

Але без огляду на таку ситуацію, український нарід все ж робить в напрямку усталізування суспільного життя потужні зусилля і досягає значних успіхів, і то у фор-

мах цілком незалежних від впливів сусідів, у формах самобутніх, а під суспільно-моральним оглядом надзвичайно високих.

Я говорю про козащину. Її організація йшла двома шляхами і в двох формах — утворенням Лицарського ордену, Запоріжжя, і організацією городского козацтва, яке фактично все переростало формальної межі реєстрованих полків. І коли б історичні обставини склались сприятливіше, козащина стала б чинником, навколо якого стабілізувалось би українське суспільне, територіально викінчене життя.

Надзвичайно цікавий і повчальний був внутрішній устрій цієї соціальної групи, і про нього слід згадати. Козацтво за традицією, побуту, звичаями і завданнями — було оперте на земельну посілість, але лише на посілість малу і середню, тоді, як західне лицарство опиралось на посілість велику.

Козацтво було лицарством без шляхетської нобілітації, але таким, яке заховало і плекало всі ліпші традиції цього стану. Козацтво повним правом можна назвати лицарством народнім, тоді як лицарство західне від народніх мас відділяло маєткові, побутові та станові відносини. Цей соціально-психічний фактор ще й сьогодні має величезне практичне значення.

Козача організація була основою соціальної структури козацької Держави, основою міцною, стабільною. Ціла територія ділилась на полки, а останні на сотні і в ці організаційні форми вкладались не лише військове та адміністративне, але і суспільне життя краю.

Така форма козащини переро-

стала межі козацької Держави. Ми знаємо, що не лише Гетьманщина ліво і правобережжя ділилась на полки, але і Слобожанщина, яка територіяльно належала до Московії, але була колонізована українцями (одним з перших « колонізаторів був козацький ватажок Яцько Острянин з 900 козаками, який оселився в околицях Чугуєва) ділилась на 5 полків — Острогозький, Харківський, Сумський, Одирський та Ізюмський.

Навіть з тієї частини Білоруси, яку окупував Богдан Хмельницький, щоб мати вихід до Пруссії та Балтійського моря, був організований полк, що називався Чавський і що організацію прихильно сприйняло місцеве населення.

Отже, полковий устрій був тою стабільною формою, в яку впливалось українське організоване життя того часу і за нього козацки на вперто боролась.

Під кінець Гетьманщини, за 116 років її існування, суспільні відносини остаточно викристалізувались. В. Липинський, Д. Дорошенко, І. Креп'якевич — історики державницької школи — твердять, що гетьманування Розумовського було достойним завершенням громадського життя попередньої Гетьманщини і мало всі дані до дальшого розвитку в стабільних українських формах. «За часів Розумовського, каже Д. Дорошенко, остаточно зформувався громадський устрій Гетьманщини, який наложив глибоке тавро на тодішнє життя краю та довгі десятиліття перетривав його автономію».

Полкова організація за Розумовського значно розростається і число реєстрованих козаків досягає 50

тисяч. При Гетьмані існує дорадчий орган із вищих старшин, а старшина і козацтво суспільно і політично були виховані настільки, що творили позитивний суспільний чинник.

Що Україна диспонувала виробленими суспільними кадрами, свідчить той факт, що за Розумовського були звільнені з посад всі функціонари московського походження і замінені українцями.

Також українські міста, особливо ті, що жили за Магдебурзьким Правом, відзначались значно установленим суспільством, бо це право сприяло організації і розвитку міщанської верстви, яка відіграла значну роль в суспільному житті України.

Але чи не найліпше показує, як поважно розуміла роль суспільної стабілізації і дбала про неї козацька верства, той факт, що воно енергійно підтримувало думку зробити Гетьманство діничим в роді Розумовських і поробила в цьому напрямі реальні кроки. Цей факт і спричинив поспішну ліквідацію Гетьманщини.

2. Неорганізовані форми

На Гетьмануванні Розумовського кінчиться організована форма суспільного життя українського народу. По ліквідації козацької Держави, Москва скеровує удари по його соціальній структурі.

Ліквідація полкового устрою та заміна його бюрократичною системою московською, з якої зовсім випадають форми суспільного співжиття, а особливо закріпощення селянства та частини козаків з одного боку, та надання дворянства старшині та другій частині козаків з другого, — сильно б'ють по у-

країнській суспільній стабілізації. В такий спосіб досягається роз'єднання. З цього часу українські суспільні відносини зрівноважуються лише тим козацьким станом, який врятувався від кріпацької неволі. Закінчився цей процес нищенням української соціальної структури колективізацією сільського господарства та повним винищенням, або поневоленням, інших соціальних груп.

Після ліквідації козацької держави вже не доводиться говорити про організовані українські форми суспільної стабілізації, лише про форми стихійні, т. зн. такі, що підсвідомо, без участі волевого чинника, нуртують в середині суспільства, не набираючи тих чи інших форм.

Новий суспільний чинник — хліборобська верства

На вступі я вже зазначив, що соціальна стабілізація буває стихійна або організована за формою і органічна, або механічна, за змістом.

Нормально розбудоване суспільство є тоді, коли його стабілізація є організована за формою і органічна за змістом.

Так було організоване українське суспільство в полковій організації за Козацької Держави. Ця організація мала свої хиби, але була це стабілізація організована і органічна, бо оперта на однородності побуту, культури, світогляду, праці її членів, однородності, яку ми сьогодні називаємо кляскратичною.

З заником полкової організації українська суспільна стабілізація втратила організовані форми, але не втратила органічного змісту, бо

не перестала бути неорганізованим співжиттям родин і громад в основі якого лежить спільність культури, світогляду, праці.

Аж до розкрячення селян (1861 року) її ядро творять непокріпачені козаки і бідніша старшина, або така, що не забажала стати дворянами, як наприклад, родина Чекаленка.

З упадком кріпацтва ця суспільна група посилюється селянством, яке разом з нею творить нову суспільну групу — хліборобську.

Цей процес, що я його оце означив, відбувався в чисто стихійний спосіб. Відбувався він на приказ внутрішньої життєвої сили, що оформлюється в одному світогляді, побуті, традиції, але без участі ідеї, волі, пляну, і творить те, що ми називаємо національним потенціалом, або стихійною суспільною стабілізацією.

Така стихійно устояна хліборобська маса стала основою цілого українського народу другої половини 19-го століття і перші десятиліття 20-го. Такою вона увійшла в революцію і природно, що завела наші надії. Бо поки до її організації знову не буде застосована, в її модерних формах, кляскратична метода, нема надії, щоб вона колись стала стабільною основою українського суспільного ладу, а через ного і Української Держави.

ТРИ МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

1. Національна аристократія. Цілу проблему організації суспільства Липинський вважає в організації його активних елементів, або — за його термінологією — суспільної, чи національної, аристократії.

Тим самим, поняття родової аристократії не є те саме, що поняття аристократії національної.

Найдіпше це пояснити на прикладі: англійський лорд, коли він не є суспільно активним, коли не стремить до проводу, є лише родовим аристократом. В такому стані він є людиною без суспільного значення і не є аристократом в нашому розумінні. Він належить до пасивної маси, якій у суспільному житті дають провід інші. Але той самий лорд може бути суспільно активним, може посідати хотіння влади і лише це рішає про його приналежність до суспільної, чи національної, аристократії.

В такому самому значенні буде належати до суспільної, чи національної, аристократії суспільно активний робітник, інтелігент, хлібороб, ремісник і т. д. Тому провідна верства большевиків є національною аристократією на підбитих нею теренах.

Таким чином Липинський в українську соціологію **перший вводить поняття аристократії поза її історичними модифікаціями**, як категорію логічну, яка діє постійно, незалежно від часу і суспільної системи.

Після цього, поняття провідного суспільного чинника стає ясно окресленим, стабілізованим, придатним для дослідження його природи й суспільної ролі.

2. Охлократія

Суспільна організація може бути побудована лише трьома методами — охлократичною, клясократичною і демократичною. В основі кожної з них лежить взаємовідношення

між активними і пасивними елементами нації.

Первісною метою організації суспільства є метода охлократична, а взаємини, які вона витворює між активними і пасивними елементами нації — механічні. Вона є метою організації такого суспільства, яке знаходиться ще в примітивному нездиференційованому стані, наприклад, кочовому, або яке ввійшло в стан матеріального і морального за непаду в наслідок чого таке суспільство тратить органічний зв'язок між своїми складовими частинами, а також відпорність на охлократичну методу його організації.

Така спільнота ділиться на суспільно безформенну, без внутрішньої організації, атомізовану юрбу (охлос — юрба) з одного боку, та тих, що цією юрбою необмежено правлять, з другого.

Суспільне завершення така система звичайно оформлює на ідеї провідництва, особою необмеженою ніякими законами та організаційними нормами.

Якщо охлократія зустрічається з залишками організованих форм суспільства, що трапляється в випадку завоювання нею розложених, або підупавших суспільних сполучень, їх розкладає, або просто нищить.

Такою метою були організовані всі кочові орди, які через українські терени відкочували у вічність. Вони, звичайно, розкладали устabilізовані форми суспільного життя, наприклад, при допомозі т. зв. татарських людей, і т. подібне.

Такою ж бо метою, запозиченою від Татар, була організована на своїх теренах Московія, а особ

ливо цю методу удосконалили та застосували на всіх підбитих теренах большевики. Вони силою і терором винищили в Україні всі суспільні сполучення, і таким чином масу української людности атомізували на окремі суспільно-безправні одиниці, ніякими громадськими нормами між собою не пов'язані, і тим поставили просто орієнтальну межу між тими, хто править і тими, ким правлять — між суспільною аристократією і пасивними масами.

Знаменним є факт, що большевики залишили в Україні українські політичні форми, хоч-би і показові, але українські суспільні форми вони ґрунтовно і безоглядно винищили, не лишаючи навіть видимости, бо на перешкоді до організації України охлократичною метою стояли якраз українські форми суспільної організації, що втворились у нас підо впливом християнського Заходу — лицарською організацією козацтва, Литовським Статутом, Магдебурським Правом, тощо.

Так в Україні був прочищений шлях до необмеженого панування активної меншости над пасивною більшістю, панування московської охлократії над українським народом.

Охлократичною метою можна досягти абсолютної стабілізації суспільства, але лише в примусових, мертвих формах, накинених згори. Щоб цього досягти, охлократична система недопускає внутрішнього розвитку та сильно обмежує рух суспільства. Вона мов залізними обручами сковує цілу суспільну структуру, а щоб вона, в силу природного росту, не розсадила її з

середини, вона її руйнує, позбавляє можливости її розвиватись.

3. Клясократія

Не за такою метою організації українського суспільства шукає Липинський. Він шукає методи, якою можна стабілізувати українське суспільство, оперти його якраз на протилежних засадах — на вільному внутрішньому розвитку громадянства, який би оформився в клясову організацію.

Таку методу він знаходить і називає її **клясократичною**.

Взаємини, що їх ця метода витворює між активними і пасивними елементами нації — **органічні**.

Коли ми означили охлократію, як методу організації спільноти, яка ще знаходиться в примітивному стані, чи доведена до такого стану, то клясократія є метою організації суспільства вже **здиференційованого — за різними засобами продукції**.

Що ж розуміє Липинський під клясами, які мають повстати в наслідок примінення клясократичної методи організації суспільства?

“Кляс“, каже він на 193 стор. “Листів“, це **органічний колектив однаково працюючих, зв'язаних між собою родів — семейств**“.

Дещо поширюючи цю дефініцію кляси, її можна зформулювати так: **Кляса, це організована, свідома своїх завдань група виробників, зв'язаних між собою спільним побутом та характером виробництва матеріальних і духових цінностей та в наслідок цього посідаюча спільну матеріальну і духову культуру**.

Я в дефініцію кляси ввджу моменти організації й свідомости, бо Липинський не згадує про них, хоч

в багатьох місцях "Листів" їх підкреслює.

А сьогодні згадати про них слід, бо життя вчить, що без цих прикмет кляса буде суспільною групою, може і сильною в потенціалі, але нечинною.

Наприклад, українська хліборобська група, що колись за козаччини була клясою організованою в полковій організації, свідомою своїх завдань — в часи, яких ми були свідками, без огляду на те, що з розкріпаченням селян сильно зросла, будучи позбавлена організації, а тим і свідомості своїх завдань, — стала аморфною, нездібною до скоординованого чину, над якою робили експерименти різні сторонні сили аж довели до колхозного стану.

І деякі спроби творчого чину цієї групи були швидше стихійним поривом колишнього клясократа, ніж волевим, свідомим чином сучасного нам хлібороба.

Не так давно в українській пресі, на ґрунті інформації з України, досить жваво дебатовалось питання, яким має бути майбутнє суспільство в Україні — клясове, чи безклясове? На жаль, дискусія велась на такому рівні, який не дозволив сприймати її поважно. Бо ж утотожнювати клясу і стан, або дефінувати, як це робили декотрі автори, клясове суспільство, як організацію визискувачів, під соціологічним оглядом недопустиме. Цілком зрозуміло, що більшовики якраз так визначають клясове суспільство і пропагують безклясове, бо це суспільство їхнє власне, ними створене. Але для організації українських упорядкованих та усталізованих суспільних відносин,

безклясове суспільство є кроком назад до початкових форм суспільної організації і протирічить цілому історичному розвитку українського народу та його заложенню.

Про те, як шкодить така плутанина зміцненню українських соціальних відносин, нема потреби говорити, тому, мені здається, є кінцевим, і це має практичне значення, **аби українська наука прийняла дефініцію кляси Липинського, як одну з вихідних точок для дослідження явищ соціологічного порядку.**

Ми не маємо змоги спинитись на всіх аргументах, яких вживає автор "Листів", щоб довести свою ідею клясового суспільства.

По переконливості і талановитості обґрунтування, вони не мають собі рівних в українській соціологічній літературі.

Але є кінцевим спинитися над характеристикою охлократа і клясократа, щоб привести аналогію і зробити висновки.

Коли взяти охлократа в його стислому виявленні, як тип людини, то по-своєму духовому заложенні, це завжди кочовик — людина незв'язана з якоюсь територіальною продукцією. Таке духове заложення іноді навіть може не бути виразником його матеріальної творчості.

Наприклад, тип Москвина. Без огляду, що від століть це є осілий народ, тип Москвина, за своїм духовим заложенням, все є кочовиком, і в цьому факті може чи не найглибше ховається його шалений, стихійний імперіалізм, який сьогодні дається в знаки цілому світові.

Чи не є знаменним, що якраз у

жнива Москвини масами мандрували в Україну по хліб, на фактичну жебранину? Це явище добре знало було в Східній Україні під назвою „Киян", бо всі ці маси Москвинів ішли нібито до Києва на прощу.

Або масові мандрівки Москвинів на т. зв. отхожі промисли, яким не можна знайти ближчого означення. В це поняття входило все те, що найменше вимагало інтензивної праці.

Навіть у звичаях пов'язаних з релігійним обрядом виявляється душа Москвина — кочовика. Наприклад: стіл з Свяченим у нас в Україні все був прикрашений печеним поросям — продуктом осілої хліборобської культури, тоді як у Москвинів ягням — продуктом культури кочової. Москвини взагалі не мають нахилу до інтензивного хліборобства.

Все це являється непомильною ознакою кочовика, який духово ніяк не може пристосуватись до накинених йому згори форм осілої хліборобської культури.

Цілком інший тип людини — клясократ. Його найхарактерніші духові ознаки такі: це також войовник, але войовник-продуцент. Він по перемозі в першу чергу шукає **матеріальної праці і сталого осідку для неї.** Він у початковій стадії осілості все хлібороб, з якого в процесі розвитку та суспільної диференції народжуються інші кляси — робітничий, ремісничий, промисловий, і інші.

За приклад такого типа можна взяти норманів, які з Вільгельмом Завойовником завоювали Англію і зараз же осіли на землю, як хлібороби. Вони поклали основу клясократичній організації англійського

суспільства, в якій довгі роки вели провід, але з розвитком промисловості мусіли поділитись владою з клясою робітничою. Є два типи клясократичного завоювання. Оцей приклад з норманами, це **тип завоювання зовнішнього.** За приклад завоювання **внутрішнього** може служити завоювання України Богданом Хмельницьким. Зорганізована в середині польської держави козака верства, включила в боротьбу всі осілі в Україні хліборобські елементи, відвоювала Україну від поляків та, поділивши землю між учасниками повстання, витворила клясову організацію оперту на землеволодінні.

Треба зазначити, що селянство, яке в повстанні Хмельницького відіграло видатну роль, тоді ще ніде в Європі не виступало, як самостійний суспільний чинник, і тому по розборі земель старшиною і козаками мусіло задовольнитись підрядною роллю залежною від землевласників.

Такий був дух часу, якому ще були незнані поняття суспільної рівності.

Сама дефініція кляси цілком ясно визначає його структуру і її властивості.

Шукаємо організаційних, природних підвалин — родина, громада, кляса — під будову українського суспільства — звідси виключне значення клясократичної методи організації.

Диференціація цілої української нації за клясами і співпраця цих клясів — ось шлях до правдивої стабілізації цілого українського суспільного життя.

Розвиваючи дефініцію кляси, можна зробити такі висновки:

1. Клясова структура, тому що природна, надзвичайно стабільна. Вона в Україні в неорганізованому стані перетривала більше як півтора століття політичного занепаду; а большевики, щоб її зруйнувати, залили Україну кров'ю, доки її зламали, але не знищили.

2. Клясова структура зручна і корисна для організації суспільства. Наприклад, на господарському секторі: клясократія, об'єднуючи в клясах духово-споріднені елементи, найліпше гарантує найширшу і найглибшу кооперацію продукуючих сил. Майбутній Україні, з огляду на бідність капіталом, намічається широкий шлях кооперації на всіх ділянках життя, особливо в галузі сільсько-господарській і ремісничій. Могутню і творчу силу української кооперації ми недавно спостерігали в Галичині.

3. Під оглядом побутовим, кляси є осередками, в яких твориться і плекається справжня народня культура. Ніщо інше, як козацька клясократія витворила безліч взірців чарівної національної поезії українського генія — думи козацькі.

А придивіться, як виглядає зараз фальсифікат цієї народньої творчости в большевицькому безклясовому суспільстві. Пара спритних продуцентів, на замовлення партії, виконують продукцію, який під мистецьким, моральним і національним кутом не має українського означення, і її видають за українську народню — колгоспну і пролетарську продукцію.

4. Клясова метода організації усуває посередника між клясою і державою. Ролю цього посередника звичайно бере на себе інтелігент, що сам нічого не продукує,

а живе з цього посередництва. Цього інтелігента не слід змішувати з продуцентом духових цінностей — науковцем, мистцем і інше, який має бути організований в клясі української інтелігенції.

5. Кляси, це та природна, стабільна, міцна база, що на ню може опертись українська державна організація. Лише в клясах, шляхом природного добору, шляхом природної вартости людини, як виробника і організатора, може народитись справжня провідна верства, що стабілізує і ціле українське суспільство, забезпечить його досвідченим проводом на підставі реальної, а не словесно, вищости людини, і в цьому чи не найголовніше значення клясової організації.

6. Провідні люди всіх клясів творять загально-українську провідну верству, — національну аристократію.

Технічний бік клясової організації творить окреме завдання і ми його сьогодні не маємо змоги торкатись.

Ураховуючи сьогоднішній стан українського суспільства на рідних землях, можна припустити, що якби зараз постала Українська Незалежна Держава, першими могли б організуватись кляси — хліборобська, ремісничая, робітничая і кляса української інтелігенції.

Нема сумніву, що було б нереально уявляти майбутню Україну вже на початках її існування, як струнку систему розбудованих кляс, бо кляси це продукт поступової творчости, продукт органічного росту українського суспільства, тим більше при сучасному його стані в Україні, де понижені найосновніші суспільні зв'язки, до ро-

динних включно, а якраз вони є основою клясової організації.

Але також немає сумніву, що основні кляси, про які я згадував, могли б почати організуватись зараз, як-би їм не стала на перешкоді соціальна політика держави, наприклад, введення в суспільну систему поруч з клясами станів, чи примусово накинених господарських та соціальних форм, приміром, соціалізму, капіталізму чи чогось іншого.

Окреме питання творитиме промислова кляса. За браком часу ми на ній не можемо спинитись. Це окрема складна проблема з огляду на багато причин, а головна з них — бідність України, як і кожної колоніальної країни, на власний промисловий капітал.

Ще довго основою в українській суспільній структурі буде кляса хліборобська. Тому уділимо цій клясі трохи уваги.

Сьогодні вона знівельована за найнижчим суспільним рівнем — удержавленого сільсько-господарського робітника.

Але поза всіма жажливими наслідками нівеляційного процесу, в якому загинули незчислимі попередні матеріальні і культурні надбання, є один додатний бік в цій справі — в цьому процесі ґрунтовно знищені всі соціальні протиріччя, які ділили одян хліборобський масив на різні взаємно ворожі групи.

Сьогодні є — розбита затомізована юрба, з одного боку, і московська охлократія, яка цією юрбою править, з другого. Але ця юрба в найглибших сховищах своєї душі хоронить духові рештки колишньої гордої козацької клясо-

кратії. І як упаде чужа влада, стануть супроти себе одвічні учасники українського буття — спрагнений землі хлібороб і мати-земля спрагнена його любовної дбайливої праці!

І мимоволі насувається думка, що початковий розподіл землі між окремими господарями, мусять робити **безпосередньо самі сільські громади**, без втручання держави, лише за її контролею. Можна наперед припускати, що ця метода зустріне багато практичних труднощів, але в тій ситуації, яка є зараз, вона буде єдино моральною і найбільш справедливою в правосвідомості селянства.

На закінчення мови про клясу, ще треба зазначити, що перша засада, яка мусить бути введена в клясократичну систему, це **приватна власність, зокрема на землю, обмежена законом**. Вона відповідає християнським засадам — привчає людину, як учити Християнська Церква, індивідуально відповідати за свої діла, дає змогу найширше виявити ініціативу і є запорукою справжньої волі.

І ще одне питання: **лише при клясократичній методі організації суспільства та співпраці клясів може витворитись один духовий тип українця, якого нам так бракує**.

Диференціяція суспільства за клясами не буде на перешкоді творенню цієї духової єдности, бо основні засади клясової організації одні і ті ж для всіх клясів. Навпаки, своєрідна культура кожної кляси збагатить загально-національну скарбницю. Хіба ж крім хліборобської культури за часи козацької клясократії Україна не пишалась, що відмічають багато дослід-

ників, високою культурою міщанською, культурою ремісничих цехів, або славетною культурою української інтелігенції?

Все це втрачене національне багатство, в його сучасних формах, спроможна відродити лише класова організація українського суспільства.

4. Демократія

Третю методу організації суспільства Липинський називає **демократією**. Взаємини, які вона витворює між активними і пасивними елементами нації — **хаотичні**.

Загально відомо, що Липинський піддає демократію гострій критиці. (Тому, аби уникнути неясностей, перше ніж говорити про цю методу, треба коротко спинитись над тим, що під демократією розуміє сам Липинський.

„Нарід і демократія, — каже він на XI. ст. вступу до „Листів“ — це не синоніми. Нарід був, є і завжди буде, і до нього завжди належить майбутнє, бо завжди старі провідні верстви одмірають і завжди нові з народніх мас на їх місце піднімаються“.

Дальше Липинський ще раз підкреслює, що під демократією він розуміє не нарід, і не добро народу, а спосіб суспільної організації.

От-же, народоправство в парламентарному розумінні, найширша народня воля, чи соціальні удосконалення — це не є демократія, лише шлях до вседальшого удосконалення суспільних форм співжиття, якому, на жаль, немає окремої назви і тому його звать також демократією.

І не оцю демократію, а **методу суспільної організації** — методу

правління при допомозі політичних партій — піддає Липинський критиці.

От-же, демократія означає методу організації такої провідної верстви, в якій під впливом зовнішньої експанзії чи причин внутрішнього характеру, до яких в першу чергу належить збагачення, а тому і зледащіння провідної верстви попередньої класократії, **стався розклад класової організації**. „Дегенерація лордів, юнкерів, патрициїв, самураїв, каже Липинський, усе йшла в парі з їх непомірним збагаченням, бо грошове збагачення звільняє від жертв, ризика і праці“.

З розкладом клас у такій нації на місце ясно здиференційованого за засобами продукції суспільства, починає творитись соціальна мішанина, невизначна по своїй внутрішній структурі — хаотична. Ідея організації за засобами продукції все слабшає і її місце займає ідея об'єднання за різними зматеріалізованими „вірую“ — соціальними, економічними, і т. далі.

В таких об'єднаннях все веде провід інтелігенція, що занекує своє пряме призначення — продукцію духових цінностей — і стремить до державного проводу.

Вже не перший раз в історії інтелігенція бере на себе невластиву їй ролью — провід нації, але матеріальне реальне життя все її перемагає, після чого вона звичайно повертає до своєї сфери діяння, в якій все є конструктивно творчою.

Наведу, за Липинським, один цікавий приклад:

“Страшний моральний упадок і руїна західньо-європейських націй у середніх віках ішли в парі з ба-

жанням тодішньої інтелігенції, зорганізованої в релігійній організації Католицької Церкви захопити в свої руки світську владу і, усунувши здегенероване феодальне лицарство, стати скрізь на його місце правлячою національною аристократією. Але довга боротьба між папами і імператорами, хоч мала свої Каносси, все ж таки закінчилась перемогою імператорів в світі реальному і великим моральним відродженням Католицької Церкви та перемогою тодішньої інтелігенції в світі духовому“.

(“Листи“, стор. 148).

Та вернімо до демократичного проводу. В такий спосіб на чолі суспільної організації вибивається нова провідна аристократія **партійна**, яка є виразником кожної демократії.

Якщо ми визнали класу, як спільноту виробників зв'язаних між собою спільними засобами продукції матеріальних і духових цінностей, та спільною культурою, то **партію треба визнати, як спільноту ні матеріально, ні духово між собою не пов'язану, спільноту мінливу — не стабільну**.

Коли, скажемо, для ясности хліборобську класу творять хлібороби, а робітничу робітники, що є природно, то хліборобську чи робітничу партію творить, звичайно, сф. діяльна мішанина з хліборобів, інтелігентів, робітників, і т. р., т. зн. людей різних засобів продукції різного способу думання і тому нічим між собою не пов'язаних, крім отого вірую, себто чистою абстракцією.

Така метода організації, в проти лежність класовій, не має під со-

бою органічної — ні матеріальної, ні духової — бази, наприклад, в Україні ідеї і методи Маркса, тому вона штучна, надумана, стоїть над життям, нагинає його до себе, а не з нього, як класова ідея і метода, народжується.

І коли класова провідна верства з цілою класою **несе реальну і моральну** відповідальність за свою роботу, бо прив'язана територіально, як, наприклад, наші хлібороби, що за помилки жорстоко заплатили майном і життям, то партійна провідна верства **ніякої реальної відповідальности не несе, лише моральну**, що при широкій інтерпретації цього поняття в мішанім суспільстві, спричинює в цьому основному для кожної роботи факторі — хаос, а то й звичайну безвідповідальність.

Ілюструвати це можна багатьма прикладами.

Розглянувши три методи організації суспільства — структуру, творчі і руйнуючі прикмети, приходимо до висновку, що класова система спроможна створити сильне, стабілізоване і в той же час здібне до розвитку суспільство, яке єдине може стати устояною внутрішньою основою кожної держави.

Тим більше в Україні, де ще і сьогодні, без огляду на занепад, найсильнішою є хліборобська верства, нащадки колишньої козацької класократії, яку не знищили і не знищать методи московської охлократії.

Оглядом цих трьох методів суспільної організації, за браком часу, на жаль, поверховним, закінчимо цю скромну доповідь про соціальну стабілізацію, на кінці якої

видніється Українська Соборна Самостійна Держава.

Як цю державу збудувати, говорить Липинський в розділі "Листів" про політику, як умілість. Та це вже інша тема.

Література:

1. В. Липинський — „Листи до Братів Хліборобів”, Відень, 1921.

2. В. Липинський — „Україна на Переломі”, Відень, 1921.

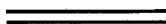
3. Ін. Бочковський — „Національна Справа”, Відень, 1920.

4. Іван Холмський — „Історія України”, Нью Йорк - Мінхен, 1949.

5. В. Старосольський — „Теорія Нації”, Відень, 1923.

6. М. Грушевський — Початки Громадянства”, Відень, 1921.

7. М. Кочубей — „Збірник Хліборобська Україна” Відень, 1920.

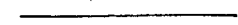

З М І С Т :

	Ст.
<i>В. Гришко</i> : З життя і творчости Вячеслава Липинського	3
<i>М. Базілевський</i> : Вячеслав Липинський. Із циклю „На грані двох світів”	41
<i>П. Ковалів</i> : Думки Липинського про Церкву в Державі...	59
<i>М. Базілевський</i> : Вячеслав Липинський та ідея соціальної стабілізації	73

І л ю с т р а ц і ї

Вячеслав Липинський. Портрет роботи Віктора Цимбала	5
Вячеслав Липинський. Скульптура роботи Федора Ємця	58

ВИДАННЯ В-ВА „БУЛАВА“:

В. ЛИПИНСЬКИЙ:

„ЛИСТИ ДО БРАТІВ ХЛІБОРОБІВ“, Нью-Йорк 1954, ст. XLVIII/470, в твердій оправі	4.50
брошуров.	3.75
„УКРАЇНА НА ПЕРЕЛОМІ“, Нью Йорк 1954, стор. 304, в твердій оправі	3.25
брошуров.	2.50
ПОКЛИКАННЯ ВАРЯГІВ ЧИ ОРГАНІЗАЦІЯ ХЛІ- БОРОБІВ“, Нью Йорк 1955 р., ст. 114, брошур.	1.00
„РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ“, Нью Йорк 1956 р., ст. 112, брошур.	1.00

Д. ДОРОШЕНКО:

„ІСТОРІЯ УКРАЇНИ 1917 -1923“, т. I, Доба Центр. Ради, Нью Йорк 1955, ст. XXI-437, в твердій оправі	4.50
брошур.	3.75
„ІСТОРІЯ УКРАЇНИ 1917-1923 Р.“, т. II. Українська Гетьманська Держава 1918 р., Нью Йорк 1954 р., ст. 424-LXXXVI, в твердій оправі	4.50
брошур.	3.75
„ІСТОРІЯ УКРАЇНИ“, ілюстров. (для шкіл), Нью Йорк 1957, ст. 256, в твердій оправі	2.75
„ПО РІДНОМУ КРАЮ“, Нью Йорк 1956 р., ст. 156, брошур.	1.50..

О. ВОЙНАРЕНКО:

„ДО НОВОЇ ПОЛТАВИ“, Філядельфія 1951, Нью Йорк 1956, ст. 286, брошуров.	2.25
---	------

С. ШЕМЕТ:

„ПРОГРАМОВІ ПИТАННЯ В ГЕТЬМАНСЬКІЙ ЛІ- ТЕРАТУРІ“, Нью-Йорк, 1960, стор. I-II, 46, брошур.	0.75
---	------